

OPPIMINEN ELÄKKEELLE SIIRTYMISEN
ELÄMÄNVAIHEESSA

Hanna Ruokamo

Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2017

Tutkimuksen tavoitteena oli ymmärtää, kuvailla ja selittää eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta oppimisen näkökulmasta. Tarkoituksena oli tuottaa laadullista tietoa siitä millaisia merkittäviä oppimiskokemuksia kohderyhmän eläkkeelle siirtymiseen oli kuu- lunut ja mitkä tekijät oppimista mahdollisesti olivat tukeneet tai haastaneet. Lisäksi tut- kimuksella haluttiin ottaa kantaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ikääntymisestä tuoden esiin myönteistä ajattelutapaa kolmannen iän, voimavarakeskeisyyden ja elämänlaajui- sen oppimisen asettuessa tutkimuksen keskiöön.

Kohderyhmän muodostivat yhdeksän iältään 63–82 -vuotiasta henkilöä, joiden eläkkeel- le siirtymisen ajankohdat vaihtelivat juuri eläkkeelle hakeutumisen ja noin kymmenen vuotta eläkkeellä olon välillä. Vastaajat olivat kotoisin eri kaupungeista, he olivat työ- elämässään edustaneet satunnaisia eri ammatteja ja heistä kuusi oli naisia ja kolme mie- hiä. Kohderyhmän jäsenet osallistuivat tutkimukseen sähköpostitse vapaamuotoisilla kertomuksilla merkittävistä oppimiskokemuksistaan eläkkeelle siirtymisen elämänvai- heessa.

Kerättyä aineistoa tarkasteltiin osana elämäkertatutkimuksen aikuiskasvatuksellista tut- kimusperinnettä ja narratiiviseen tutkimusotteeseen perustuvien menetelmin. Aineiston analysointi toteutettiin narratiivisen kategorisoinnin avulla ja lisäksi siitä oli löydettäväs- sä niin sanotulle sankarikertomukselle ominaisia voitokkaita juonityyppejä, joka tuotiin esille yhtenä osana tutkimuksen tuloksia. Pääosin tutkimustuloksissa kuitenkin keskity- tiin kategorisoinnin avulla tuotettuihin aineiston teemoihin, jotka olivat työuran ansiot, sosiaaliset suhteet, halu olla avuksi muille, taloudelliset kysymykset, huolen aiheet, käy- tännön tiedot ja taidot, itsereflektio, ajallisuus, vireys ja omaehtoisuus. Teoriaan ja ai- empiin tutkimuksiin nojaten nämä teemat kiteytettiin vielä kolmeen yläluokkaan: omanarvontunto, aika ja ympäristö.

Yksi keskeinen johtopäätös tutkimustulosten osalta oli, etteivät löydetty teemat ja ylä- luokat muodostaneet yksiselitteisiä toisistaan irrallisia oppimisen kenttiä, vaan ilmiöt esiintyvät myös osin lomittain suhteessa toisiinsa. Näiden kenttien keskiöön ja niitä yh- distäväksi tekijäksi asetui erityisesti omaehtoisuuden käsite, jolla pyrittiin tutkimukses- sa kuvaamaan elämänvaiheen yhtä erityispiirrettä. Tutkimuksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että ilmiö on kaikkiaan monitasoinen ja vaatii yhä syvällisempää ym- märtystä, jotta ikääntymistä ei enää tarkasteltaisi kulttuurissamme uhkana vaan pikem- minkin mahdollisuutena.

Asiasanat: eläkkeelle siirtyminen, kolmas ikä, voimavarakeskeisyys, elämänlaajuinen oppiminen, uudistava oppiminen

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
2	IKÄÄNTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA	5
	2.1 Elämänkaarajattelu ja elämäntilanne	5
	2.2 Kolmas ikä ja voimavarakeskeisyys	9
3	ELÄKKEELLE SIIRTYMINEN	13
	3.1 Eläkkeelle siirtyminen yhteiskunnallisena ja institutionaalisena ilmiönä	13
	3.2 Eläkkeelle siirtyminen elämän käännekohtana	15
4	OPPIMINEN TUTKIMUKSEN VIITEKEHYKSENÄ	19
	4.1 Elämänlaajuinen oppiminen	19
	4.2 Uudistava oppiminen	21
	4.3 Identiteetti ja oppiminen	24
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA METODOLOGISET VALINNAT	28
	5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet	28
	5.2 Elämäkertatutkimuksen tutkimusperinne	29
	5.3 Narratiivinen tutkimusote	31
	5.4 Aineiston keruu ja analyysin periaatteet	35
6	TULOKSET	38
	6.1 Omanarvontunto	38
	6.2 Ympäristö	41
	6.3 Aika	44
	6.4 Yhteenveto	46
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	49
8	TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	54
9	JATKOTUTKIMUSTEN IDEOINTI	58
	LÄHTEET	60
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tutkimuksessani tarkastellaan eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta oppimisen viitekehksessä narratiivisen tutkimuksen keinoin. Lähtökohtana on ajatus positiivisesta ja voimavarakeskeisestä ikääntymisestä, jonka keskiössä ovat kolmannen iän sekä elämälaajuisten oppimisen teemat. *Eläkkeelle siirtyminen* nähdään tutkimuksessa elämän käännekohtana, joka haastaa yksilön tarkastelemaan elämäänsä uudeltaisesta perspektiivistä. Uuden roolin omaksuminen ja uudeltaiseen arkeen asettuminen vaativat oppimista sekä henkistä muutosprosessia. Tutkimus pyrkiikin kuvaamaan kuinka eläkkeelle siirtyneet itse kokevat kyseisen oppimisprosessin ja minkälaisia merkityksiä he sille omissa kertomuksissaan antavat.

Sekä väestön ikääntyminen että eliniän piteneminen asettavat yhteiskunnalle moninaisia haasteita (ks. Julkunen 2008 a, 26; Heikkinen & Marin 2002, 6–9), jolloin myös ilmiön syvällinen ja monipuolinen ymmärtäminen voidaan katsoa lähes välttämättömäksi yhteiskuntamme tulevaisuuden kannalta. Tilastokeskuksen (2016) väestörakennetilaston mukaan vuoden 2015 lopussa jo joka viides suomalainen oli täyttänyt 65 vuotta ja näin ollen myös eläkeläisten määrä on kaiken aikaa kasvussa. Vastatakseen haasteeseen, muun muassa Euroopan komissio on asettanut Eurooppa 2020 – Älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun strategian yhdeksi tavoitteeksi tukea väestön ikääntymistä terveenä ja aktiivisena (Euroopan komissio 2010). Koska myös työelämästä siirrytään pois yhä terveempinä ja toimintakykyisempinä, tulisi aiempaa enemmän kiinnittää huomiota myös siihen millaisin eväin tuohon uuteen elämänvaiheeseen asetetaan ja kuinka sitä voitaisiin aikuiskasvatuksen keinoin tukea ja vahvistaa.

Väestön ikääntymistä voidaankin siis tarkastella yhteiskunnallisena haasteena, mutta sen vaikutukset elämänkulkuun myös yksilötasolla ovat ilmeiset. Elinajan pidentymisen myötä on tapahtunut muutos kohti yhä aktiivisempaa ja voimavarakeskeisempää käsitystä ikääntymisestä, jota kuvataan muun muassa niin sanotun kolmannen iän käsitteellä. *Kolmas ikä* määritellään usein eläkkeelle siirtymisen jälkeiseksi ajaksi ennen varsinaisen vanhuuden alkamista (esim. Hakonen 2008 a, 153–159; Karisto 2004, 91; Rubinstein 2002, 29–31). Tämä ajattelutavan murros voidaan kokea myönteisenä ja aktiiviseen elämäntyyliin kannustavana diskurssina, mutta toisaalta ilmiön uskotaan aiheutta-

van myös eriarvoisuutta sen suhteen kenelle aktiivisuus on mahdollista ja kenelle ei (esim. Hakonen 2008 a, 154–156; Saarenheimo 2003, 46).

Myös kriittiset näkökulmat huomioon ottaen, tällä tutkimuksella halutaankin osaltaan ottaa kantaa siihen millaista yhteiskunnallista keskustelua ikääntymisestä käydään ja millaisessa valossa se aikuiskasvatuksellisessa tutkimuksessa esiintyy. Oleellista on kuitenkin ennen kaikkea ymmärtää ikääntymisen subjektiivisuus (Hakonen 2008 a, 153–159; Karisto 2004, 91; Rubinstein 2002, 29–31) ja nähdä se yksilöllisenä kokemuksena, jolloin koko ikäryhmää koskevia olettamuksia ei edes pyritä tekemään. Näin ollen ikääntymistä ei haluta sitoa yksin omaa joko vanhuuden ja raihnaisuuden tai vireän aktiivisuuden pelikenttään, vaan tarjolla on lukemattomia muitakin rooleja ja yksilön uskotaan voivan yhä kehittää itseään haluamaansa suuntaan. Tässä tutkimuksessa aktiivinen ikääntyminen halutaankin nähdä vain yhtenä mahdollisuutena ikääntyneelle toteuttaa itseään ja oppia uutta. Myös aktiivisuuden vaihteleva taso ymmärretään tilansidonnaiseksi, jolloin myöskään sen laatua ei haluta millään tavoin arvottaa.

Yhteiskunnallisen keskustelun ja ajankohtaisuuden lisäksi tutkimusaiheen valintaa on ohjannut myös oma henkilökohtainen mielenkiinto ja innostus tutkia juuri eläkkeelle siirtymiseen liittyviä ilmiöitä. Omien vanhempieni eläkkeelle siirtyminen ja havainnot siitä kuinka eritavoin uuteen tilanteeseen on mahdollista asennoitua, kasvattivat kiinnostustani kyseistä elämänvaihetta kohtaan. Myös oppimisen valikoitumista tutkimuksen viitekehikseksi innoittivat arkielämän empiiriset havainnot. Väistämättömät muutokset niin arkirytmisissä kuin elämänsisällöissäkin vaativat osakseen oppimista, jonka teoreettinen tausta tässä tutkimuksessa muodostuu niin elämänlaajuisen oppimisen kuin uudistavan oppimisen käsitteistä, joihin palataan raportissa myöhemmin.

Tutkimuksessa huomio kohdistuu erityisesti eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa koettuihin niin sanottuihin merkittäviin oppimiskokemuksiin, joita kohderyhmältä on kerätty vapaamuotoisten kertomusten muodossa. Näitä yksilöllisiä oppimiskokemuksia tarkastelemalla halutaan ymmärtää millaista oppimista eläkkeelle siirryttäessä koetaan olevan ja millaiset tekijät sitä mahdollisesti tukevat tai estävät. Lisäksi narratiiviseen tutkimusaineistoon perehtymisellä on mahdollista selvittää millaisia kertomuksia kohderyhmä eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheesta ylipäätään tuottaa. Yleistämisen sijaan tutkimuksella keskitytään näin ilmiön laadulliseen tarkasteluun ja pyritään sen syvälliseen ymmärtämiseen.

Tutkielman raportti rakentuu teoriaosuudesta, jonka tarkoituksena on rakentaa dialogia olemassa olevan tieteellisen keskustelun ja nyt toteutetun tutkimuksen välille. Teoreettisen viitekehyksen alussa tarkastellaan ikääntymistä elämänvaiheena yhdistäen se osaksi *elämänkaarajattelun* ja *elämänkulun* käsitteitä. Lisäksi ikääntymistä käsitellään *kolmannen iän* ja *voimavarakeskeisyyden* näkökulmista, joilla muodostetaan kuvaa siitä kuinka yhteiskunnallinen asennoituminen ikääntymiseen on viime vuosina muuttunut. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan lähemmin erityisesti eläkkeelle siirtymisen taustoja niin yhteiskunnan kuin yksilönkin näkökulmasta. Teoriaosuuden lopuksi tuodaan esiin niitä oppimisen taustateorioita, joiden katsotaan avaavan tutkittavan ilmiön yhteyttä oppimiseen. Ensinnäkin *elämänlaajuisen oppimisen* katsotaan avaavan oppimisen laaja-alaista luonnetta, joka yhdistää sen ihmisen kaikkiin ikävaiheisiin ja elämän eri areenoille (esim. Kauppila 2006, 42–43). *Uudistavan oppimisen* lähtökohdat puolestaan tuovat esiin yksilön ymmärryksessä tapahtuvaa laadullista muutosta subjektiivisten kokemusten myötä (Illeris 2014 a, 5; Mezirow 1996 a, 8). Lisäksi oppiminen on yhdistetty tässä tutkimuksessa osaksi *identiteetin* kehitystä, jolla halutaan teoreettisesti kuvata sitä muutosprosessien ydintä, johon elämän suurten käännekohtien ja oppimisen katsotaan pohjimmiltaan vaikuttavan (Illeris 2014 a, 69–70).

Varsinainen tutkimuksen toteuttamisen raportointi alkaa sen tarkoituksen ja tavoitteiden tarkemmalla määrittelyllä, jossa käydään läpi myös ne tutkimuskysymykset, joihin tutkimuksen teolla halutaan vastata. Tämän jälkeen eritellään niitä metodologisia valintoja, jotka ovat ohjanneet tutkimuksen toteutusta ja käydään läpi joitakin elämäkertatutkimuksen ja narratiivisen tutkimuksen lähtökotia ja suuntaviivoja. Lisäksi luvussa avataan vaihe vaiheelta kuinka aineiston keruu ja analyysi on päätetty tässä tutkimuksessa toteuttaa ja mitkä ovat metodologiset periaatteet sen taustalla.

Tämän jälkeen tutkimustulosten esittely on jaettu aineiston kategorisoinnin pohjalta muodostuneiden kolmen pääkäsitteen alle, jotka ovat *omanarvontunto*, *ympäristö ja aika*. Näistä kunkin yhteydessä eritellään tarkemmin niitä kantavia teemoja, joita tutkimusaineistot ovat sisältäneet ja luodaan katsaus myös joihinkin aineistosta poimituihin alkuperäisilmaisuihin. Alkuperäisilmaisujen käytön tarkoituksena on toisaalta tuoda esiin sitä autenttista ääntä, joka aineiston kertomuksissa on kuulunut, mutta toisaalta myös osoittaa lukijalle tehtyjen tulkintojen alkuperää. Tulosten astetta syvällisempi tulkinta jatkuu seuraavassa luvussa, Johtopäätökset ja pohdinta, jossa tuloksia peilataan jo edellä esitettyyn teoriaosuuteen ja aiemmissa tutkimuksissa esitettyihin näkemyksiin.

Tämän jälkeen siirrytään pohtimaan tutkimuksen toteutusta sen eettisyyden ja luotettavuuden näkökulmista. Lopuksi ideoidaan vielä joitakin heränneitä jatkotutkimusehdotuksia, joilla halutaan ottaa kantaa siihen, mihin suuntaan aikuiskasvatuksellista tutkimusta eläkkeelle siirtymisestä tulisi tämän tutkimuksen ja sen tulosten valossa viedä.

Kaikkiaan tutkimus siis tarkastelee kohderyhmän subjektiivisia kokemuksia, joista muodostettua tulkinnallista kokonaisuutta peilataan jälleen ilmiön yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Tutkimus voidaan nähdä kertomuksena eläkkeelle siirtymisen merkittävistä oppimiskokemuksista, mutta se kuvaa myös laajemmin kyseisen elämän käännekohdan sisältöjä ja muutosta yksilön arjessa. Tätä kertomusta on ollut mukana tekemässä niin tutkimukseen vastannut ryhmä eläkeläisiä kuin tutkijan oma tulkinta ja sitä ohjannut tieteellinen teoriataustakin. Näin ollen kertomus ei ole enää palautettavissa vain yhden kertojan ääneksi vaan siitä on muodostunut yksittäisiä osiaan suurempi kokonaisuus, jolla toivottavasti voidaan saavuttaa jotain oleellista siitä, millaista oppiminen eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa on.

2 IKÄÄNTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA

Ikääntymistä voidaan tarkastella erilaisista viitekehyksistä ja monenlaisin käsittein. Samalla tulemme ottaneeksi kantaa siihen, millaista ikääntymisen kulttuuria yhteiskunnassamme luodaan ja kuinka ikääntymiseen on mielestämme sopivaa suhtautua. Tässä tutkielmassa ikääntymisen teemoja lähestytään ensin *elämänkaarajattelun ja elämänkulun* näkökulmasta, joka mahdollistaa eri ikävaiheisiin liitettyjen muutosten ja siirtymien tarkastelun ja sanoittamisen. Lisäksi elämänkaarajattelun kartoittamisella halutaan luoda yhteys myös elettyjen ikävaiheiden välille ja näin ollen nähdä yksilö kokonaisuutena elämänhistorioineen ja kokemuksineen sen sijaan, että hänet nähtäisiin yksinomaan ikääntyneenä. Tämän jälkeen luvussa kuvataan tutkimukselle keskeisten *kolmannen iän* ja *voimavarakeskeisyyden* käsitteitä sekä niiden käyttöä julkisessa keskustelussa. Kolmannen iän ja voimavarakeskeisyyden käsitteiden liittämällä osaksi tutkimusta on tehty tietoinen valinta nähdä ikääntyminen myönteisenä ja mahdollisuuksia täynnä olevana ajanjaksona ihmisen elämässä, jonka sisältöön sekä yksilö että yhteiskunta valinnoillaan ja toimillaan voivat vaikuttaa.

2.1 Elämänkaarajattelu ja elämänkulku

Eri ikävaiheiden luonnetta ja niihin liittyviä muutoksia on pyritty havainnollistamaan niin sanotun *elämänkaarajattelun* avulla. Vaikka ihmisen elämä ja kehitys ovat hyvin yksilöllisiä, ovat tutkijat silti pyrkineet määrittelemään joitakin kullekin ikävaiheelle ominaisia lainalaisuuksia. (Turunen 2005, 11–17.) Elämänkaarajattelun yksi keskeisistä periaatteista on se, että yksilön kehityksen katsotaan jatkuvan läpi koko elämän. Lisäksi yksilön elämää tulee tarkastella ainutlaatuisena kokonaisuutena, mutta myös joitakin kaikille yhteisiä kehityksen rakenteita voidaan tunnistaa. Parhaiten yksilöllisiä kehitystapahtumia voidaan ymmärtää peilaamalla niitä osaksi laajempaa kokonaisuutta ja oletuksiin kehityksen yleisistä lainalaisuuksista. (Dunderfelt 2011, 14–17.)

Yksilön elämänkaaren kulkua on jo vuosikymmeniä tutkittu muun muassa elämänkaaripsykologian avulla. Elämänkaaripsykologian pyrkimyksenä on tunnistaa ja määritellä eri ikävaiheita ja niiden ominaisuuksia. (Illeris 2004 b, 204–207.) Dunderfeltin mukaan

elämänkaaripsykologian voidaan sanoa kytkeytyvän osaksi kehityspsykologian perinnettä, mutta samalla laajentavan sen ajattelua uuteen suuntaan. Elämänkaaritutkimuksessa on myös oleellista nähdä ihmisen kehitys kokonaisuutena, jonka katsotaan olevan niin sanotusti enemmän kuin osiensa summa. Siirtymät elämänvaiheesta toiseen muodostavat *psykodynamiikaksi* kutsutun kehitysvaiheen, joka lopulta yhdistää kaikki elämänkaaren kokemukset kokonaisuudeksi. (Dunderfelt 2011, 13.)

Yksi tunnetuimmista ihmisen elämänkaarta jaottelevista klassikkoteorioista on Erik H. Eriksonin psykososiaalinen kehitysteoria. Erikson jakaa elämänkaaren kahdeksaan kehitysvaiheeseen, jolla kullakin on oma kehitystehtävänsä ratkaisuehdotuksineen. Nämä kehitysvaiheet tehtävineen ovat vauvaiän perusluottamus/ epäluottamus, varhaislapsuuden itsenäisyys/ häpeä, leikki-iän aloitteellisuus/ syyllisyys, kouluiän pystyvyys/ alemmuuden tunne, nuoruuden identiteetti/ roolihajaannus, varhaisen aikuisuuden läheisyys/ eristäytyminen, keski-iän luovuus/ lamaantuminen ja vanhuuden minän eheys/ katkeisuus. Eriksonin teoria on tarjonnut pohjan elämänkaariajattelulle ja laajalle tutkimuskentälle, mutta kuten Erikson itsekin on todennut, tämänkaltainen vaiheistus ei ole yksiselitteinen vaan kehitystehtävät voivat ilmetä myös osin päällekkäisinä ja limittäin toisiinsa nähden. (Erikson 1980, 51–104.)

Elämänkaari on jaettavissa myös niin sen fyysisten kuin psyykkistenkin vaiheiden mukaan. Keholliset muutokset ovat usein melko ilmeisiä, mutta lisäksi tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty paljon huomiota yksilön sisäisen kokemuksen kehitykseen, joka ilmenee suhteessa itseen sekä ympäröivään maailmaan. Ihmisen fyysisissä ja psyykkisissä ominaisuuksissa yhdistyvät yleiset lajityypilliset sekä yksilöllisesti vaihtelevat piirteet. Aikuisen ihmisen niin sanotun sisäisen elämän katsotaan muodostuvan erilaisista *kokemuksen ulottuvuuksista*, joiden osa-alueiden on tulkittu olevan kaikilla jokseenkin samanlaisia. Kuitenkin myös ympäristö ja synnynnäiset vaihtelut muokkaavat tätä niin sanottua sisäistä maailmaa ja korostavat kunkin yksilöllisyyttä tahollaan. (Turunen 2005, 11–17.) Myös tämän tutkimuksen kannalta on oleellista ymmärtää elämänkaaren sisältöjen yksilöllisyys, jolloin tutkimuksella ei voida pyrkiä luomaan yleistettäviä käsitteitä vaan kuvataan enemmän subjektiivisia kokemuksia ja niiden sisältöjä.

Ihmisen psyykkiset ominaisuudet ovat osittain piilotajuisia. Tiedostamattomuus tekee yksilön oman elämänkaaren ja ikävaiheiden tarkastelusta usein haastavaa. Aikuisen ihmisen tajunnan kehitys periaatteessa mahdollistaisi oman kokemuksen tietoisien tar-

kastelun, mutta se hyvin harvoin onnistuu täydellisesti. Oman kokemuksen ja sen muutoksen ymmärtäminen on kuitenkin oleellista ja se tukee yksilön pyrkimystä tasapainoiseen elämään. (Turunen 2005, 11–17.) Näin ollen tämä tutkimus osaltaan myös haastaa kohderyhmän tarkastelemaan ja tulemaan tietoisiksi omasta kokemuksestaan ja sen muutoksista. Toisaalta tämä asettaa myös rajoitteensa sille, kuinka avoimesti ja tiedostavasti kohderyhmä todellisuudessa pystyy vastaamaan tutkimuksessa esitettyihin kysymyksiin, joissa heijastuu myös heidän tietoisuus itsestään.

Elämänkaariajattelu mahdollistaa siis ihmisen eri ikävaiheisiin liittyvien kokemusten ja niiden erilaisuuden ymmärtämisen. Yksittäisten elämänvaiheiden arvo ja olemus paljastuvat erityisesti, kun niitä peilataan koko elämänkaaren kokonaiskuvaan. Uudet elämänvaiheet asettuvat kokemusmaailmaan aiempien kokemusten pohjalta, ja kehitys tapahtuukin niin sanotusti muutoksen ja pysyvyyden jatkuvassa ristipaineessa. (Turunen 2005, 11–17.) Tässä tutkimuksessa eläkkeelle siirtymisen katsotaan muodostavan yhden tällaisen keskeisen muutoksen yksilön kokemusmaailmassa ja elämänkaariajattelun avulla se onkin mahdollista nähdä osana laajempaa elämänvaiheiden ketjua.

Elämänrakenne osa-alueineen muuttuu joko jatkuvasti tai katkonaisesti elämän aikana. Yksilö kuitenkin pyrkii hahmottamaan elämäkokemuksiaan eheäksi narratiiviseksi kokonaisuudeksi, jossa säilyy jatkuvuus menneen, nykyisen ja tulevan välillä. Tätä kutsutaan *elämäkerraksi*, jossa merkittävimmät ydinkokemukset ja kriittiset elämänvaiheet korostuvat muodostaen käsityksen identiteetistä. (Antikainen & Komonen 2003, 88.) Elämäkerran rakentuminen muodostuu siis narratiivisen yhteyden ympärille, jossa luodaan suhde elämäkulun eri vaiheiden välille. Käytännössä näin tapahtuu, kun yksilö nykyhetkessä kertoo menneestä tai tulevasta minän olemisen muodostaan, kuitenkin samaksi henkilöksi identifioituen. (Vilkkö 2001, 74.) Yksilön tapa hahmottaa elämäkokemuksiaan narratiiviksi myös ohjaa tämän tutkimuksen metodologisia valintoja hyödyntää sekä elämäkertaa että narratiivisen tutkimuksen tutkimusperinteitä ja niiden suuntaviivoja.

Elämän eri vaiheita voidaan kuvata lisäksi myös *elämäkulun* käsitteellä. Esimerkiksi Dunderfelt (2011, 14) on erottanut käsitteet elämänkaaresta ja elämäkulusta määritellen elämänkaaren yleistettäväksi kehityksen teorioiksi ja näkemyksiksi, kun taas elämäkululla tarkoitetaan kunkin yksilön uniikkia tarinaa kokemuksistaan, niin sanottua *elämäkertaa*. Puolestaan Antikainen ja Komonen (2003, 86–89) viittaavat elämäkulul-

la ihmisen elämänjaksojen ketjuun, jossa elämän eri alueet ja piirit kuvataan niitä havainnollistavina polkuina. Oleellisena osana elämäntulkua on heidän mukaansa myös *ajan* käsite, joka voidaan jakaa kronologiseen, biologiseen, sosiaaliseen ja historialliseen aikaan. Lisäksi elämäntulku voidaan nähdä yhteiskunnallisesti tuotettuna rakenteena ja sosiaalisena instituutiona, jolla pyritään sanoittamaan eri ikävaiheille oleellisia elämänalueita ja normatiivisuutta, jolla voidaan myös ennakoita tulevaa (Vilkko 2001, 75–76).

Tässä tutkimuksessa elämäntulun käsitteeseen katsotaan yhdistyvän sekä Dunderfeltin (2011, 14) edellä kuvattu näkemys elämäntulusta yksilöllisenä tarinana, kuin myös Vilkon (2001, 75–76) esittämä oletus elämäntulusta yhteiskunnallisesti tuotettuna rakenteena ja sosiaalisena instituutiona. Toisin sanoen tämän tutkimuksen yhteydessä elämäntulun käsitteellä tarkoitetaan yksilön ainutlaatuisia elämäkerrallisia kokemuksia, joiden muodostumiseen kuitenkin yhteiskunnallisten normien ja rakenteiden katsotaan myös osaltaan vaikuttavan.

Elämäntulun kaavamainen vaiheistaminen on myöhäismodernissa yhteiskunnassa myös kyseenalaistettu. Yksilöllinen vaihtelu ja moninaisuus ovat lisääntyneet ja elämäntulun tarkasteluun kuuluvat nyt myös joustavuuden, erilaisuuden sekä epäjärjestyksen ominaisuudet. (Marin 2008, 32; Purhonen, Hoikkala & Roos 2008, 36; Vilkko 2001, 75–76.) Tästä on seurannut se, että ennen yksilön toimintaa ohjanneet ikänormit ovat osin korvautuneet aktiivisella harkinnalla ja oman elämäntulun muokkausprosesseilla (Vilkko 2001, 75–76). Tämä kehityssuunta ja tulkinta nykyisestä elämäntulusta ovat osittain siis jopa ristiriidassa perinteisen kehityspsykologian ja elämäntulopsykologian teorioiden kanssa, jotka ovat tarjonneet yleispäteviä oletuksia elämäntulun vaiheista (Purhonen ym. 2008, 36).

Elämäntulun vaiheiden muuttuminen kollektiivisesta yksilöllisempään suuntaan on johtanut erilaisten siirtymien korostumiseen, jotka ilmenevät niin sanottuina katkoksinä, harppauksina ja kriiseinä niin institutionaalisisella tasolla kuin yksilön henkilökohtaisessa elämässäänkin (Vilkko 2001, 76–77). Myös tämän tutkimuksen keskiössä olevan eläkkeelle siirtymisen voidaan katsoa olevan luonteva esimerkki tällaisesta sekä institutionaalisisesta että henkilökohtaisesta siirtymästä. Muutos perinteisessä tavassa luokitella ikävaiheita yhä yksilöllisemmin on johtanut myös siihen, että osa normatiivisiksi katsotuista vaiheista voi peittyä muiden alle tai niiden väliin syntyä kokonaan uusia elämäntulun vaiheita.

(Vilkko 2001, 76–77.) Tästä hyvänä esimerkkinä puolestaan toimii *kolmas ikä* eli varhainen vanhuusikä, jota tullaan tarkastelemaan lähemmin heti tutkielman seuraavassa luvussa.

2.2 Kolmas ikä ja voimavarakeskeisyys

Viime vuosikymmenten aikana käsitys ikääntymisestä ja vanhuudesta on ollut vahvassa murroksessa. Elinajan kasvaessa ikääntynyt väestö elää tervettä ja toiminnallista elämää yhä pidempään. Eläkkeelle siirtyminen ei näin ollen tarkoita enää voimatonta vanhuutta vaan uudenlaista aikaa ja vapautta toteuttaa itseä ja huolehtia omasta hyvinvoinnista. Näitä ikääntymisen uudenlaisia merkityksiä voidaan käsitteellistää muun muassa *voimavarakeskeisyyden* ja *kolmannen iän* avulla.

Kolmannen iän käsitteellä viitataan usein Peter Laslettin (1989) määritelmään elämänvaiheesta eläkkeelle siirtymisen jälkeen, mutta ennen varsinaista vanhuutta. Ikävaiheelle sanotaan olevan ominaista omalle hyvinvoinnille omistautuminen, aktiivisuus ja toiminnallisuus, kun työelämän vastuut ja velvollisuudet ovat jääneet taakse. Toisaalta ilmiö on myös hyvin subjektiivinen ja riippuvainen yksilön terveydestä, sosioekonomisesta taustasta sekä muista resursseista. (Hakonen 2008 a, 153–159; Karisto 2004, 91; Rubinstein 2002, 29–31.)

Puhe kolmannesta iästä samalla uudistaa ikääntymisen kulttuuria. Käyttöön otetut päivitettyt käsitteet kyseenalaistavat yhteiskunnan ongelmalähtöiset vanhuutta määrittelevät stereotypiat ja mahdollistavat uudenlaisen ajattelumallin yleistymisen. (Hakonen 2008 a, 153–154.) Erilaiset käsitteet aktiivisesta vanhuudesta voidaan nähdä osittain myös poliittisena vastauksena yhteiskunnan ikääntymiselle ja sen haasteille, mutta myös ikääntyneiden itse on sanottu haluavan määritellä oma asemansa uudelleen (Julkunen 2008 a, 26–27). Näin ollen myös tällä tutkimuksella halutaan ottaa osaa uudenlaisen ikääntymisen kulttuurin sanoittamiseen, jolloin on oleellista pyrkiä tuomaan esiin erityisesti kohderyhmän oma ääni ja näkemys asiasta. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota niihin käsitteisiin ja termeihin, joita tutkimuksen raportoinnissa päätetään käyttää ja toisaalta jättää käyttämättä. Esimerkiksi Haarni (2010, 30–33) on tutkimuksessaan pääty-

nyt peräänkuuluttamaan erityisesti niin sanottua hyvää vanhuutta erottautuakseen suori-
tuskeskeisestä aktiivisen ikääntymisen ajattelutavasta.

Kolmannen iän käsite ja aktiivisen ikääntymisen yhteiskunnallinen vaatimus ovatkin
saaneet jotakin kritiikkiä osakseen. Muun muassa Hakonen (2008 a, 154–156) on koon-
nut arviointeja, joiden mukaan kolmannen iän käsitteellä luodaan liian voimakasta rajaa
seuraavaan ikävaiheeseen nähden, ja ilmiötä on kuvattu muun muassa elitistiseksi.
Myös Saarenheimo (2003, 46) nostaa esiin ristiriidan uudenlaisen vanhuuden määritte-
lyssä. Yhteiskunnassa vallitsee hänen mukaansa huoli väestön ikääntymisestä ja sen
muodostavasta hoivataakasta, mutta samalla käydään keskustelua myös voimavarakes-
keisyydestä ja kolmannesta iästä mahdollisuuksineen. Saarenheimo pohtiikin, kuinka
eriarvoiseen asemaan tässä viitekehyksessä päätyvät ne ikääntyneet, joille aktiivisuus ei
syystä tai toisesta ole mahdollista. Lisäksi kolmas ikä –termin ikäsidonaisuutta on ar-
vosteltu. Myöhäismodernia aikaa kuvaa sen monimuotoisuus ja yksilöllisten elämän-
kulkujen kirjo, johon ensisijaisesti ikään sidottu termin raja ei vastaa. Huomio tulisi-
kin Vilkon mukaan kohdistaa ennen kaikkea laadulliseen elämänkulun muutokseen ja
sen mahdollisuuksiin. (Vilko 2001, 77)

Kritiikistä huolimatta tässä tutkielmassa on kuitenkin päädytty käyttämään kolmannen
iän käsitettä kuvaamaan ja määrittelemään eläkkeelle siirtymisen jälkeistä elämänvai-
hetta. Termin käytön tarkoituksena ei kuitenkaan ole lokeroida ikäryhmää tiettyyn kate-
goriaan, vaan tavoitteena on juurikin havainnollistaa uusia yksilöllisiä mahdollisuuksia
ja kohderyhmän omalla vapaalla kerronnalla rakennetaan käsitteelle sen tarkempaa si-
sältöä. Kariston (2004, 95) mukaan kolmannen iän tunnistamisella tuotetaan ennen
kaikkea uudenlaista sisältöä ja merkitystä eläkkeellä olemiseen. Aiemmin eläkkeelle
siirtymistä määriteltiin ainoastaan työn näkökulmasta eli sillä, mistä jäädyään pois, kun
taas kolmas ikä tuo sisältöä siihen, millaiseen elämään työstä siirrytään. (Karisto 2004,
95.)

Eläkkeelle siirtymisen elämänvaihe on kiistatta muuttunut elinajan kasvun myötä entistä
aktiivisemmaksi ja ikääntyneet entistä toimintakykyisemmiksi. Muun muassa Sosiaali-
ja terveysturvan tutkimus Ikivihreät -projektista osoittaa, että 65–69-vuotiaiden koke-
mukset omasta toimintakyvystä, terveydentilasta sekä aktiivisuudesta ovat kehittyneet
myönteiseen suuntaan vuosina 1988, 1996 ja 2004 toteutetun seurannan aikana. Havai-
tun kehityksen suunnan sanotaan merkitsevän kolmannen iän, palveluiden kysynnän

sekä erilaisten toimintamahdollisuuksien uudenlaista muotoutumista yhteiskunnassa. (Heikkinen, Kauppinen, Salo & Suutama 2006, 207–214.)

Kolmannen iän lisäksi tässä tutkimuksessa on päätetty nostaa myös *voimavarakeskeisyyden* näkökulma tukemaan myönteistä asennoitumista ikääntymiseen. Voimavarakeskeisyyden käsitteellä on tarkoitus laajentaa ajattelua hyvinvoinnista koskemaan sen fyysisen ulottuvuuden lisäksi myös sen psykososiaalisia puolia. Terveiden ja toimintakyvyn lisäksi olisikin tärkeää tunnistaa myös muut yksilön voimavarat, kuten elämänkokemus, iän kartuttama viisaus ja niin sanottu hiljainen tieto. Yksilön voimavarat muodostavat hyvinvoinnin kokonaisuuden, joka heijastuu koettuun elämänlaatuun. (Hakonen 2008 b, 121–122.)

Hakonen on artikkelissaan avannut niitä käsityksiä voimavarakeskeisyydestä, joita sosiokulttuurinen seniorikäsitys pitää sisällään. Hän jakaa voimavarat fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin voimavaroihin. Fyysisillä voimavaroilla tarkoitetaan terveyden tilaan, fyysiseen kuntoon ja biologiseen ikään liittyviä tekijöitä. Psyykkisiin voimavaroihin puolestaan liitetään muun muassa kokemukset yksinäisyydestä, oma suhtautuminen ikääntymiseen, elämän tarkoituksellisuus sekä mieliala ja orientoituminen tulevaisuuteen. Sosiaalisiin voimavaroihin sen sijaan luetaan yksilön kuuluminen sosiaalisiin verkostoihin ja osallistuminen itselle merkitykselliseen toimintaan. Lisäksi sosiaaliset voimavarat pitävät sisällään niin sanotut kollektiiviset voimavarat, joilla viitataan voimavarojen pääomaluonteeseen, eli talouteen, osaamiseen, osallisuuteen ja vaikuttamiseen kytkettyvään pääomaan. (Hakonen 2008 b, 122–146.)

Hakonen tuo esiin myös voimavarojen ympäristöllisen puolen, jolla tarkoitetaan niitä mikro- ja makroympäristöjä, joissa yksilö ikääntyy tai haluaisi ikääntyä. Mikroympäristöllä viitataan kotiin niin sanottuna elämän tukikohtana sekä naapurustoon ja muuhun lähiympäristöön. Makroympäristöllä puolestaan tarkoitetaan ympäröivää yhteisöä, yhteiskuntaa ja palvelu- sekä toimintaympäristöä. Niin mikro- kuin makroympäristöjä voidaan kuvailla yhtäaikaaisesti luonteeltaan rakenteellisiksi, sosiaalisiksi, koetuiksi ja eletyiksi kohtaamisen paikoiksi, joihin ihmisen elämänkulku kiinnittyy. (Hakonen 2008 b, 147–152.)

Niin kolmannen iän kuin voimavarakeskeisyyden puhettavat korostavat erityisesti myönteistä käsitystä ikääntymisen elämänvaiheesta. On kuitenkin muistettava, että laadukkaassa yhteiskunnallisessa keskustelussa ilmiötä on tarkasteltava monipuolisesti ja

myös mahdolliset haasteet ja ongelmakohdat on otettava huomioon. Näin ollen tämän tutkimuksen positiivisesta ja voimavarakeskeisestä ikääntymiskäsityksestä huolimatta on tärkeää tunnistaa myös kolikon niin sanottu kääntöpuoli ja antaa arvo myös yksilön mahdollisille negatiivisille kokemuksille. Valitun myönteisen näkökulman tarkoituksena ei siis ole ummistaa silmiä ikääntymisen yksilöllisiltä ja yhteiskunnallisilta haasteilta vaan erottaa perinteisestä vanhuuden kielteisiä puolia korostavasta tarkastelutavasta.

3 ELÄKKEELLE SIIRTYMINEN

Eläkkeelle siirtymiseen liittyy monenlaisia muutoksia, odotuksia ja haasteita niin yksilön kuin yhteiskunnan ja sen instituutioiden näkökulmasta. Ilmiön yhteiskunnallinen viitekehys antaa pohjan ja perspektiiviä sille, kuinka eläkkeelle siirtymistä on valtiollisesti ohjailtu ja kuinka se on kehittynyt. Jälkimmäisessä luvussa puolestaan keskitytään tarkemmin siihen mitä eläkkeelle siirtyminen voi tarkoittaa yksilön näkökulmasta ja mitä eläkkeelle siirtyminen on ennen kaikkea elämänvaiheena ja sen käännekohtana. Tällä teoriaosuudella halutaan luoda pohjaa sille yleisnäkemykselle, mitä eläkkeelle siirtyminen laajemmassa mittakaavassaan merkitsee, kun taas tutkimus itsessään pyrkii syventämään ymmärrystä tarkastelemalla sitä lähemmin yksilöllisten kokemusten ja kertomusten valossa.

3.1 Eläkkeelle siirtyminen yhteiskunnallisena ja institutionaalisenä ilmiönä

Eläkkeelle siirtymisen historiaa tarkastellakseen on palattava yhteiskuntien teollistumisen alkuaikoihin. Ikään perustuva yleinen eläkkeelle siirtyminen käynnistyi 1900-luvun teollistuvassa yhteiskunnassa, kun ikääntyneiden työntekijöiden työkykyä ei kyetty enää arvioimaan yksilöllisesti. Yhtenäisen eläkeiän asettamisen logiikkaa tuki ihmisten melko samantahtinen työkyvyn heikkeneminen, jonka perusteella yleisen vanhuuseläkeiän asettaminen oli hyvinkin rationaalista ja tehokasta. Ikääntyvien työntekijöiden siirtäminen eläkkeelle on sen jälkeen yhdistetty niin työelämän kilpailun koventumiseen kuin työn jatkuvaan rationalisoinnin vaatimukseen. (Julkunen 2008 b, 55–58.)

Yhteiskunnallisilla työurien pituuden säätelyillä on pyritty vastaamaan muun muassa kasvavan työttömyyden sekä muiden rakennemuutosten asettamiin haasteisiin. 1970-luvulla Suomessa käyttöön otettu työttömyyseläke ja siihen liitetty eläkeputki, eli ikääntyneen työttömän oikeus työttömyysturvan lisäpäiviin, mahdollistivat myös asteittaisen siirtymisen pois työelämästä. Lisäksi 1980-luvulla otettiin käyttöön varhaiseläke sekä osa-aikaeläke, jotka osaltaan tukivat vanhuuseläkeikää aiempaa eläkkeelle siirtymistä. Nämä toimet muokkasivat niin kulttuurisia normeja, yritysten henkilöstöstrategioita

kuin myös yksilötason valintoja ja odotuksia työuriaan kohtaan. (Julkunen 2008 b, 55–58.)

Myöhemmin on alettu kyseenalaistaa, miksi ihmisten eläessä terveempinä yhä pidempään, ei työurien kesto ainakaan toistaiseksi ole vastannut tätä kehitystä? Julkunen lisää ilmiön tarkasteluun myös ikääntyvien mahdollisen syrjäytymisen ja taloudellisesti riippuvaisen asemaan joutumisen. Niin sanottu uusi ikäpolitiikka onkin alkanut pyrkiä kohti entistä pidempiä työuria ja myöhäisemmän eläkkeelle siirtymisen kulttuuria. (Julkunen 2008 b, 55–58.) Yleisen ilmapiirin ja jo vakiintuneiden käytäntöjen muuttaminen on kuitenkin hidasta ja vaatii pitkäjänteisiä toimia kohti muutosta.

Eläkkeelle siirtymiseen ja sen viimeaikaiseen kehitykseen on vaikuttanut merkittävästi esimerkiksi vuoden 2005 työeläkeuudistus. Työeläkeuudistuksella tehtiin useita lakimuutoksia, joista eläkkeelle siirtymisen kannalta oleellisimpia olivat joustava vanhuuseläkeikä, eläkkeen karttumisprosenttien muutos, yksilöllisestä varhaiseläkkeestä sekä työttömyyseläkkeestä luopuminen. Lakimuutosten toteuttaminen, mutta myös väestön ikärakenteen viimeaikainen kehitys, ovat vaikuttaneet osaltaan vanhuuseläkkeelle siirtyvien määrään Suomessa. Suoraan työelämästä vanhuuseläkkeelle siirtyvien määrä oli ennen vuoden 2005 työeläkeuudistusta vain joka kolmas, kun vastaava luku on nykyisin kaksi kolmesta eläkkeelle siirtyjästä. (Kannisto, Nyman & Palomäki 2013, 219–228.) Myös Eläketurvakeskuksen kartoittama keskimääräinen eläkkeellesiirtymisikä työeläkejärjestelmän piirissä on kehittynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana 58,4 vuoden iästä 60,7 vuoden ikään (Eläketurvakeskus: Tilastotietokanta 2016). Julkunen (2008 b, 59) kuitenkin muistuttaa, että työurien pidentämisen tavoite ei ole yksiselitteinen, vaan se koskettaa niin ikääntyvien työkykyä, työoloja ja sen vaatimuksia kuin myös normatiivisia asenteita ikääntymistä kohtaan.

Myös muiden kulttuuristen arvojen voidaan katsoa sanelevan yhteiskunnallista ilmapiiriä suhteessa eläkkeelle siirtymiseen ja yksi näistä on työhön ja työntekoon liittyvät normit. Niin sanottujen suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen tultua ajankohtaiseksi myös kotimainen sukupolvitutkimus voi antaa joitakin oleellisia näkökulmia ja laajentaa ilmiön yhteiskunnallista tulkintaa. Suuriksi ikäluokiksi kutsutaan sodanjälkeiseen Suomeen noin vuosina 1945–1950 syntyneitä sukupolvia, joita yhdistää ajan murros kuten koulutuksen uudistuminen ja muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin (Hoikkala 2008, 72–74). Vaikka tässä tutkimuksessa kohderyhmää ei ole erityisesti rajattu suuriin ikä-

luokkiin, antaa sukupolvitutkimuksen tulokset kuitenkin viitteitä niistä kulttuurisista normeista, jotka ovat viime vuosikymmeninä vallinneet työelämässä ja myös kohde-ryhmän elämäntilussa.

Esimerkiksi Hoikkala on tarkastellut suurten ikäluokkien suhdetta työhön, jonka ytimeksi löytyy niin sanottu pärjäämisen eetos. Työstä ja työnteosta sanotaan muodostuneen niin sanottu ihmisenä olemisen mitta, joka toisaalta on toiminut myös lähtökohtana valitsevalle kulutuskulttuurille. Pärjäämisen eetokseen yhdistetään myös yksilön riippumattomuus, vapaus ja omanarvontunto, joka liitetään myös osaksi sosiaalista vertaisuutta. (Hoikkala 2008, 87–88.) Näissä tutkimustuloksissa korostuu työn merkitys yksilölle menneiden vuosikymmenten Suomessa, jonka voidaan katsoa vaikuttavan oleellisesti myös nykyiseen eläkkeelle siirtymisen dynamiikkaan. Sen millaisesta työelämästä ja työnteon kulttuurista yksilö on siirtynyt eläkkeelle, voidaan näkemykseni mukaan olettaa vaikuttavan myös niihin merkityksiin, joita eläkkeelle siirtymiselle tänä päivänä annetaan.

3.2 Eläkkeelle siirtyminen elämän käännekohtana

Yksilötasolla eläkkeelle siirtyminen on lopulta aina subjektiivinen kokemus, johon kukin suhtautuu omalla tavallaan. Koettiinpa työelämästä pois jääminen sitten jonkin menettämisenä tai uuden mahdollisuutena, kyseessä on aina muutos ja yksi elämän suurista käännekohtista. Ilmiötä on myös tutkittu useista erilaisista näkökulmista, mutta yhdistävänä tekijänä monissa tutkimuksissa esiintyvät jonkinlaiset itsensä kehittämisen ja uuden oppimisen teemat, joita pyrin myös omassa tutkimuksessani sanoittamaan ja tuomaan ilmi.

Elämän käännekohtaksi kutsutaan niitä merkittäviä tapahtumia, jotka muuttavat yksilön elämän kulkua. Nämä laadultaan niin myönteiset kuin kielteiset tapahtumat muodostavat perustan yksilön elämäntarinalle ja toimivat näin sen ankkureina. (Purhonen ym. 2008, 36–37.) Samankaltaista ilmiötä on kuvattu myös elämäntapahtuman käsitteellä, jota esimerkiksi Marin (2008, 34–37) artikkelissaan käyttää. Elämäntapahtumat ovat hänen mukaansa luonteeltaan sekä sosiaalisia että psykologisia. Sosiaalinen puoli käy ilmi yhteisön säätelyssä ja normittamisessa, kun taas psykologiseen luonteeseen viittaa-

vat yksilön kokemukset ja tapahtumille annetut merkitykset. Rinnakkaiskäsitteiksi tulkitsemani elämäntapahtuma ja – käännekohta sanoittavat samaa ilmiötä, mutta elämän käännekohdan käsite tuo mielestäni kieliasussaan paremmin esiin tapahtuman muutokseen viittaavaa luonnetta. Tutkimuksessa onkin päädytty käyttämään elämän käännekohdan käsitettä, jonka katsotaan olevan tämän tutkielman kannalta kuvaavampi termi.

Lisäksi elämän käännekohdista voidaan puhua niin sanottuina merkittävinä oppimiskokemuksina. *Merkittävät oppimiskokemukset* ovat Antikaisen mukaan käänteen tekeviä elämäntapahtumia, jotka jäsentävät yksilön elämäkertomusta. Oppimiskokemukset voivat poiketa toisistaan keston, laadun ja jatkuvuuden, oppimisen intressin, tilanteen ja ympäristön sekä oppimisen sisältöjen suhteen. (Antikainen 1996, 252–256; Antikainen 1998, 200–204.) Mezirowin mukaan aikuisiän merkittäviin oppimiskokemuksiin liittyy kuitenkin aina vahvasti jonkinlainen kriittinen reflektio, jonka myötä yksilö kyseenalaistaa ja arvioi uudelleen omia asenteitaan ja käsityksiään (Mezirow 1996 b, 30). Tässä tutkimuksessa eläkkeelle siirtymistä tarkastellaan erityisesti kohderyhmän merkittävien oppimiskokemusten kautta, jolla halutaan tuoda esiin elämänvaiheen oppimismahdollisuuksia ja sitä itsereflektiota, jota kohderyhmä kertomuksillaan on tuottanut.

Muun muassa Jarvis on tarkastellut eläkkeelle siirtymistä erityisesti uudistumisen ja oppimisen viitekehysessä. Hänen mukaansa eläköityminen on yksi elämän muutosrituaaleista, jossa yksilön rooli ja asema yhteisössä muuttuvat. Jarvis kuvaa eläkkeelle siirtymisen rituaalia kuitenkin jollakin tapaa keskeneräiseksi, koska yksilö jää toistaiseksi ilman uutta asemaa yhteisössä. Yksilön nähdään olevan ikään kuin välitilassa, kunnes hän oppii ja löytää niin sanotusti oman tapansa olla eläkkeellä ja sopeutua uuteen rooliinsa. (Jarvis 2001, 62–66.) Tämä näkemys muodostaa mielenkiintoisen lähtökohdan tutkimusasetelmälleni, jossa kohderyhmän jäsenten eläkkeelle siirtymisen ajankohdat vaihtelevat suuresti. Näin ollen on myös mahdollista, että vastaajien siirtymäprosessit ovat eri vaiheissa, joka osaltaan vaikuttaa edellä mainittuun keskeneräisyyden ilmeneeseen.

Lisäksi eläkkeelle siirtymisen on todettu merkitsevän usein uudenlaisen vapauden kokemusta, jonka vuoksi on myös opeteltava uusi tasapaino elämän eri osa-alueiden välillä. Tällöin eläkkeelle siirtyminen voi haastaa yksilön pohtimaan ja kehittämään omaa identiteettiään uudelleen. Ammatti tai asema työyhteisössä ovat saattaneet määritellä yksilön minäkäsitystä, kun taas omanarvontunto on voinut muodostua esimerkiksi työ-

tehtävien osaavasta suorittamisesta ja työelämän muista saavutuksista. Lisäksi ajankäyttö määritellään usein omaksutun työajan mukaan, jolloin myös uuden arkirytmien oppiminen on yksi eläkkeelle siirtymisen selkeistä käytännön haasteista. (Jarvis 2001, 62–66.)

Myös Seitsamo on tutkimuksessaan tarkastellut eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta ja erityisesti sen vaikutusta yksilön hyvinvointiin. Seitsamon seurantatutkimuksen mukaan eläkkeelle siirryttäessä kohdataan monia muutoksia ja esimerkiksi osallistuminen erilaisiin aktiviteetteihin hänen kohderyhmällään kasvoi heti työelämästä pois jättäessä. Osallistumisen aste vakiintui myöhempinä vuosina samoihin määriin kuin työssä käytäessä, mutta liikunnan määrä kasvoi vuosi vuodelta. Vaikka kohderyhmän sairastavuus tutkimuksen aikana lisääntyi, heidän kokemansa terveydentila kuitenkin koheni eläkkeelle siirryttäessä. (Seitsamo 2007, 7.)

Vaara (2000, 116–141) puolestaan kuvaa eläkkeelle siirtymistä työstä irtautumisena ja yksilön uutena kokemuksena, johon kuuluu olennaisesti mahdollisuus uuden oppimiseen. Hän rohkaisee kyseenalaistamaan lukkiutuneet oletukset ja odotukset siitä kuinka eläkeläisen tulisi elää ja toimia. Normatiivisten olettamusten ravistelu sekä tiedostaminen osaltaan edesauttavat ikääntyneiden oppimismahdollisuuksien toteutumista ja siihen myös tämän tutkimuksen teolla on haluttu pyrkiä. (Vaara 2000, 136.)

Lisäksi Haarni (2010, 30–32) on koonnut teoksessaan, Kolmas elämä, joitakin eläkeiän tärkeitä teemoja. Hänen mukaansa arkirytmien merkitys usein kasvaa ja kodin askareiden sekä kodin ulkopuolisen toiminnan sisältö saavat uusia arvoja. Eläkeikäisten arjessa toistuvat usein tuttuuden ja toiston elementit, mutta Haarni korostaa kuitenkin myös yksilöllisen tarkastelun tärkeyttä. Hänen mukaansa eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta voidaan edistää esimerkiksi sen ennakoivalla suunnittelulla ja hallitsemalla esimerkiksi talouden, terveyden ja ihmissuhteiden osa-alueita sekä pyrkimyksellä kehittää itseään. Tämä tutkimus keskittyy näistä erityisesti itsensä kehittämisen osa-alueeseen eli oppimiseen ja niiden tekijöiden kartoittamiseen, joilla sitä puolestaan voitaisiin edistää.

Yksilön henkilökohtaisen kehittymisen ja tavoitteiden lisäksi eläkeikään on katsottu kohdistuvan myös ulkoisia odotuksia ja yhteiskunnan asettamia vaatimuksia. Muun muassa osallistumisen elementtien ja niin sanotun aktiivisen vanhenemisen politiikan uskotaankin luovan kuvaa suorituskeskeisestä ikääntymisestä, jolla esimerkiksi pyritään ennalta ehkäisemään hoivapalveluiden kasvavaa tarvetta yhteiskunnassa. Haarni kuitenkin

kyseenalaistaa vallitsevan näkökannan ja kannustaakin tarkastelemaan ikääntymistä suorituskeskeisyyden sijaan hyvän vanhenemisen viitekehyksessä. (Haarni 2010, 30–33.) Kuten jo aiemmin on esitetty, myös tässä tutkimuksessa pyritään vetämään rajaa sen välille, milloin aktiivisuus nähdään ikääntyneen omaehtoisena mahdollisuutena toteuttaa itseään ja toisaalta koska se muodostuu velvollisuuden kaltaiseksi taakaksi.

4 OPPIMINEN TUTKIMUKSEN VIITEKEHYKSENÄ

Yksilön oppimista voidaan mallintaa lukuisin eri tavoin, mutta tässä tutkimuksessa oppimisella viitataan erityisesti Peter Jarvisin (2009, 25) määritelmään, jossa *oppiminen* ymmärretään elinikäisiksi prosesseiksi, joita koko yksilö (geneettinen, fyysinen, biologinen sekä tiedot, taidot, asenteet, arvot, tunteet, uskomukset ja ymmärrys) kokee sosi-aalisissa tilanteissa. Määritelmän mukaan yksilö oivaltaa asioita, jotka muuttavat kogni-tiivisesti, emotionaalisesti tai käytännössä integroituen yksilön elämäkertaa tuloksena jatkuvasti muuttuva ja kehittyvä ihminen. Tässä luvussa yksilön kehittymistä tarkastel-laan aluksi *elämänlaajuisen oppimisen* viitekehityksessä, jolla halutaan nostaa esiin ai-kuisoppiminen myös muuna kuin ainoastaan formaaliin koulutukseen sidottuna opiske-luna. Sen jälkeen aikuisoppimisen luonnetta pohditaan erityisesti *uudistavan oppimisen* teorian valossa korostaen oppimisessa tapahtuvaa muutosta. Lopuksi tämä muutos ja oppiminen liitetään osaksi *identiteetin* kehitystä oppimisen ytimessä.

4.1 Elämänlaajuinen oppiminen

Oppiminen nähdään myöhäismodernissa yhteiskunnassa koko iän kestäväenä projektina, joka koskettaa kaikkia elämän osa-alueita (Aittola 1998, 59). Tämä niin sanottu *elin-ikäinen oppiminen* on määritelty jatkuvaksi voimavarojen kehittämiseksi kunkin omilla ehdoilla ja yksilön omaa vastuuta korostaen (Silvennoinen & Tulkki 1998, 9). Kyseinen ajatus elinikäisestä oppimisesta onkin ollut vallalla viime vuosikymmeninä niin kasva-tusalan ammattilaisten kuin poliittisten päättäjien keskuudessa. Koulutuspolitiikan sijas-ta on haluttu korostaa oppimisen edistämispolitiikkaa, jolla on pyritty mahdollistamaan oppiminen elämän jokaisessa vaiheessa, kaikissa ympäristöissä. (Sallila 2003, 7–8.)

Puheella elinikäisestä oppimisesta on pitkä historia, mutta erityisesti 1990-luvun puoli-välin jälkeen se nostettiin OECD:n johdolla kansainväliseksi tavoitteeksi ja kuumaksi yhteiskunnalliseksi puheenaiheeksi. Keskusteluun on liitetty usein myös talous- ja työ-elämän intressit sekä kansainvälisen kilpailukyvyn tehostaminen. (Silvennoinen & Tulkki 1998, 9–11; Sallila 2003, 7–8; Kauppila 2006, 38–39; Rinne, Mäkinen, Ol-kinuora & Suikkanen 2006, 16–17.) Myöhemmin elinikäisen oppimisen retoriikkaa on alettu tarkastelemaan yhä kriittisemmin ja esimerkiksi Leinonen (2003, 17–20) on ky-seenalaistanut tavan nähdä oppiminen ainoastaan markkinoiden kilpailuvälineenä.

Tuomisto (2003, 71–79) puolestaan on halunnut nostaa esiin keskustelun siitä, ovatko vallassa olevat tahot käyttäneet puhetta elinikäisestä oppimisesta vain omien etujensa ajamiseksi. Muun muassa nämä kannanotot muistuttavat siitä, että laajasti käytettyjä ja yleisesti kannatettujakaan käsitteitä ei tule omaksua kritiikittömästi, vaan on löydettävä ne termit jotka perustellusti tukevat sitä arvomaailmaa ja arvokeskustelua, johon tutkimuksenteolla halutaan ottaa osaa.

Tässä tutkimuksessa onkin päädytty käyttämään *elämänlaajuisen oppimisen* käsitettä paljon käytetyn elinikäisen oppimisen sijaan. Tätä ratkaisua perustelee pyrkimys korostaa ennen kaikkea oppimisen ei-muodollista eli informaalista sekä arkipäivän oppimisen puolta. Kauppila on määritellyt *informaalisen oppimisen* tarkoittavan tavoitteellista oppimista ja itseopiskelua muualla kuin organisoidun koulutuksen piirissä. Arkipäivän oppiminen voidaan puolestaan liittää *satunnaisoppimisen* käsitteeseen, jota kuvaillaan kokemuksesta oppimiseksi erilaisissa arkipäivän toiminnoissa (Kauppila 2006, 39).

Esimerkiksi Dominicén mukaan olisikin oleellista nähdä aikuisoppiminen muuna kuin ainoastaan formaaliin koulutukseen sidottuna opiskeluna. Hänen mukaansa aikuisiällä tieto, kulttuuri sekä arvot jäsenyivät osana laajempaa elämänhistoriallista prosessia, jolloin vanhoja tietoja jäsennetään uudelleen ja ne saavat laaja-alaisempia näkökulmia uusien kokemusten myötä. (Dominicé 1996, 221–222.) Näin ollen oppimista ei voida sitoa osaksi vain tiettyä ikävaihetta tai ympäristöä, vaan oppimista voidaan katsoa tapahtuvan ajasta ja paikasta riippumatta.

Puhumalla elinikäisen sijaan elämänlaajuisesta oppimisesta voidaan siis pyrkiä erottautumaan työelämän ja ammatillisuuden viitekehyksestä, keskittyen oppimiseen sen laajemmassa merkityksessä, myös arkipäivän oppiminen tunnustaen (Kauppila 2006, 42–43). Tässä tutkimuksessa elämänlaajuinen oppiminen tarjoaakin mahdollisuuden tarkastella oppimista luonnollisena osana niin eläkkeelle siirtymistä kuin myös ikääntymistä ja niin sanottua kolmatta ikää. Näin ollen tutkimuksessa on pyritty kiinnittämään huomiota hyvin laaja-alaisesti ja ennakkoluulottomasti niihin oppimisympäristöihin ja merkittäviin oppimiskokemuksiin, jotka kohderyhmä on vastauksissaan halunnut jakaa. Toisin sanoen on tiedostettava, että kukin vastaaja on tulkinnut oppimisen omista lähtökohdistaan ja tutkimuksen tehtävänä ei ole missään nimessä arvottaa vastaajien oppimiskokemuksia vaan nähdä oppiminen jo itsessään tärkeänä.

4.2 Uudistava oppiminen

Tutkimus nojaa *uudistavan oppimisen (transformative learning)* –teoreettiseen viitekehukseen, jonka avulla pyritään tarkastelemaan aikuisiän oppimisprosesseja. Teoriasta on useita eri suomennoksia, mutta tutkimuksessa on päädytty käyttämään termiä *uudistava oppiminen*, koska se tukee parhaiten eläkkeelle siirtymisen ja ikääntymisen positiivista ja voimavarakeskeistä sävyä. Seuraavassa kuvataan uudistavan oppimisen teoriaa pääosin Mezirowin ja Illerisin tulkintojen valossa. Mezirow (1996 a, 8) on itse määritellyt uudistavan oppimisen tarkoittavan kriittisen tarkastelun aikaan saavaa oppimisprosessia, jonka myötä yksilö luo täydemmän käsityksen subjektiivisesta kokemuksestaan.

Uudistavan oppimisen teoriaa tarkastellaan usein transformatiivisen oppimisen käsitteellä, jossa transformatiivinen viittaa laadulliseen muutokseen. Oppiminen tapahtuu oppijan sisäisten rakenteiden tai osaamisen laadullisena kehityksenä. Näin ollen oppiminen nähdään laajempänä ilmiönä, kuin ainoastaan uuden taidon tai tiedon omaksumisena perinteisen formaalin koulutuksen piirissä. (Illeris 2014 a, 5.) Tämä näkemys osaltaan rohkaiseekin tarkastelemaan kerättyä tutkimusaineistoa mahdollisimman laajalajaisesti pyrkimyksenä tunnistaa oppiminen myös niin sanotusti pintaa syvemmin.

Uudistavan oppimisen perusidea nojaa *merkityksiin*, joita yksilöllä on itsestään ja elämästään (Illeris 2014 a, 6). Pyrkiessään ymmärtämään kokemuksiaan, yksilö antaa ilmiöille merkityksiä, joista puolestaan muodostuu tietynlaisia tulkintoja. Kun nämä tulkinnot myöhemmin ohjaavat yksilön käyttäytymistä ja valintoja, merkityksen antaminen on muuttunut oppimiseksi. Asettaessaan aiemmat tulkintansa kyseenalaisiksi, yksilö pyrkii kriittisen reflektion avulla mahdollisten vääristymien ja ongelmanratkaisussa tapahtuneiden virheiden korjaamiseen. Tällöin oppimisesta muodostuu prosessi, jossa kokemuksille annettuja merkityksiä tarkastellaan uudelleen ja uusi tulkinta jälleen ohjaa tulevaa toimintaa. (Mezirow 1996 b, 17.)

Mezirow jakaa merkityksenannon kahteen eri ulottuvuuteen, joita hän kutsuu merkitysskeemoiksi ja merkitysperspektiiveiksi. Merkitysskeemat liittyvät ilmiöiden syyseuraussuhteisiin ja niihin liittyviin opittuihin odotuksiin. Yksinkertaistettuna tällaisesta merkitysskeemasta voidaan esittää, että yksilö esimerkiksi tietää tulevaisuutensa kylläiseksi ruokaillessaan. Merkitysskeemat ovat implisiittisiä eli pääteltävissä olevia tulkintasään-

töjä, joihin olemme kokemukseemme perustuen tottuneet ilman sen suurempaa tietoista pohdintaa. (Mezirow 1996 b, 18; Illeris 2014 a, 6–7.)

Merkitysperspektiivit taas ovat monimutkaisempia olettamuskokonaisuuksia ja mentaalisia rakenteita, joihin yksilö peilaa uusia kokemuksiaan. Esimerkiksi jaetut käsitykset tutuista rooleista työnantajana ja työntekijänä tai opettajana ja oppilaana, perustuvat merkitysperspektiiveihin ja niihin liitettyihin odotuksiin. Uudet kokemukset joko sulautuvat aiempiin merkitysperspektiiveihin tai vaihtoehtoisesti uusi tulkinta antaa niille uuden suunnan. Merkitysperspektiivit ohjaavat yksilön tulkintaa omista kokemuksistaan moraalisisissa ja eettisissä prosesseissa sekä minäkehityksen että refleктоivan arvioinnin eri vaiheissa. (Mezirow 1996, 18–19.) Tässä tutkimuksessa huomio kohdistuu erityisesti tähän merkitysperspektiivien ulottuvuuteen ja siinä tapahtuviin muutoksiin.

Merkitysskeemojen ja –perspektiivien rakenteiden katsotaan muotoutuvan usein jo lapsuusajan sosialisatiossa, kun yksilö omaksuu kulttuuriset tavat elää ja olla (Illeris 2014 a, 7). Sosialisatioprosessi rakentuu osaltaan myös oppijan ja niin sanotun opettajan tai mentorin emotionaalisen suhteen varaan. Mitä voimakkaampi oppimisen emotionaalinen tila on, sitä vahvemmaksi merkitysperspektiivit ja -skeemat muodostuvat. Jälkeenpäin elämäkokemus joko vahvistaa tai muokkaa näitä omaksuttuja merkitysrakenteita. Jos uusi kokemus poikkeaa liian radikaalisti aiemmin opitusta, yksilö voi turvautua toisinaan myös psykologisiin puolustusmekanismeihin eli defenseseihin säilyttääkseen eheän maailmankuvansa. (Mezirow 1996 b, 20–21.) Merkitysrakenteiden muuttaminen edellyttääkin, että yksilö kokee muutoksen subjektiivisesti välttämättömäksi (Illeris 2014 a, 7).

Uudistavan oppimisen tarkoituksena on edellä kuvattujen merkitysperspektiivien kehittäminen (Mezirow 1996 a, 8). Omien käsitysten, asenteiden ja havaintojen tarkastelu vaatii reflektiota, jonka myötä ymmärrys itsestä ja omasta toiminnasta syvenevät. Uudistavan oppimisen ydin on kuitenkin erityisesti kriittisessä reflektiossa, jossa ymmärryksen syveneminen heijastuu yksilön käyttäytymismalleihin ja saa yksilön toimimaan uudella tavalla. (Illeris 2014 a, 7.) Mezirowin (1996 a 8, b 28–30) mukaan kriittinen reflektio tapahtuu uudelleen arvioimalla vanhoja ennakko-oletuksia sekä tarkastelemalla niiden perimmäisiä syitä ja seurauksia.

Merkitysperspektiivien muuttumisen voi käynnistää niin sanotut hämmentävät dilemmat, joista esimerkkinä Mezirow (1996 b, 30–31) esittää myös eläkkeelle siirtymisen.

Hämmäntävät dilemmat voivat syntyä niin ulkoisten olosuhteiden muutoksesta kuin esimerkiksi vaikuttavan keskustelun tai taiteen seurauksena. Myös yksilöstä itsestä lähtevä tarve ymmärtää omien ennakko-oletusten kyseenalaistavaa kulttuuria, voi johtaa hämmäntävän dilemman syntymiseen. Dilemmalle ominaista on, että yksilön aiemmat tietämisen tavat eivät enää riitä merkityksen antamiseen, vaan on löydettävä uusia vaihtoehtoisia perspektiivejä. (Mezirow 1996 b, 30–31.)

Merkitysperspektiivin muutos on prosessi, jossa yksilö kriittisesti tiedostaa miten ja miksi ennakko-oletukset ovat ohjanneet aiempaa ymmärrystä ja tulkintaa maailmasta. Aikuinen pyrkii valitsemaan kattavia, erottelukykyisiä, sallivia sekä johdonmukaisia uusia perspektiivejä, jotka ohjaavat päätöksen tekoa ja toimintaa jatkossa rationaalisempaan suuntaan. Mezirowin mukaan merkitysperspektiivien muutosta tukee aikuisen motivaatio ymmärtää kokemusten merkityksiä paremmin. (Mezirow 1996 b, 30–31.)

Mezirowin esittämää alkuperäistä teoriaa transformatiivisesta eli uudistavasta oppimisesta on kritisoitu muun muassa siitä, ettei se ole ottanut huomioon tarpeeksi yksilön emotionaalista puolta, oppimisen sosiaalista viitekehystä tai vuorovaikutuksen merkitystä. Viimeaikoina uudistavasta oppimisesta onkin esitetty yhä laajempia tulkintoja ja uusia näkemyksiä. Knud Illeris on pyrkinyt kirjassaan, *Transformative Learning and Identity*, tekemään selontekoa ja tarkentamaan teorian ydintä uudelleen. Hänen mukaansa Mezirowin tulkinta on ollut turhan kapea ja sidottu liiaksi kognitiivisen oppimisen viitekehukseen. Illeris itse määrittelee uudistavan oppimisen koskevan kaikkea oppimista, joka merkitsee muutosta oppijan identiteetissä. (Illeris 2014 a, 14–40.)

Illeris muistuttaa, että uudistava oppiminen ei aina tarkoita yksilön myönteistä kehitystä eteenpäin, vaan hän jakaa transformaatiot progressiivisiin, regressiivisiin, palauttaviin ja kollektiivisiin muutoksiin. Progressiivisella oppimisella tarkoitetaan usein oppimisen odotusten mukaista kehitystä tulla paremmaksi tai päästä eteenpäin jossakin. Sen sijaan regressiivisessä oppimisessä ei tavoitteista huolimatta edetä, jos tilannetta ei hallita esimerkiksi liian suurten odotusten tai nopean tahdin vuoksi. Illeris kutsuu progressiivisen ja regressiivisen oppimisen yhdistelmää niin sanotusti palauttavaksi transformatiiviseksi oppimiseksi. Tällä hän tarkoittaa sellaista tilannetta, jossa regressiivisen oppimisen seurauksena yksilö mahdollisesti löytää uuden keinon progressiiviselle oppimiselle. Kollektiivisuudella puolestaan viitataan siihen, että uudistavaa oppimista voi tapahtua sekä yksilö että yhteisötasolla. (Illeris 2014 a, 92–100.)

Illeris yhdistää myös motivaation merkittäväksi osaksi uudistavaa oppimista. Motivaatio voidaan jakaa sisäiseen motivaatioon, kuten yksilön tarpeet, halut ja kiinnostuksen kohteet sekä ulkoiseen motivaatioon, jota puolestaan ohjaavat vaatimukset, velvollisuudet tai jopa pakko. Oleellisinta tässä yhteydessä on kuitenkin ymmärtää, että yksilön identiteetin piirteitä muuttavaa uudistavaa oppimista ei koskaan voi tapahtua ilman jonkin tasoista motivaatiota. (Illeris 2014 a, 101–102.) Näin ollen motivaatio ja sen muodot toimivat taustavaikuttajana myös tämän tutkimuksen aineistossa.

Jatkuvasti muuttuvan nyky-yhteiskunnan ulkoiset vaatimukset ovat kehittäneet uudistavan oppimisen ja identiteetin kehityksen aikaan saavia motivaation muotoja niin, että niistä voidaan erotella kolme perustavanlaatuaista ominaisuutta. Ensinnäkin voidaan todeta, että vaatimus uudistavaan oppimiseen voi olla hyvin ennakoimaton ja sen voi kohdata kuka tahansa milloin vain. Toiseksi yksilön ensireaktio näihin vaatimuksiin voi olla usein kielteinen, mutta ne myös usein sisältävät jotakin sellaista, johon yksilö voi kohdattavuuden rajoissa sitoutua ja kiinnittää huomionsa. Kolmanneksi näiden vaikealta tuntuvien ulkoapäin saneltujen vaatimusten on kuitenkin käytännössä todettu usein joltavan myönteisiin kokemuksiin ja parempiin saavutuksiin. (Illeris 2014 a, 104–105.)

4.3 Identiteetti ja oppiminen

Identiteetti on viimeisen vuosikymmenen aikana noussut jälleen tieteellisen keskustelun puheenaiheeksi niin humanistisessa kuin sosiaalitieteellisessäkin tutkimuskentässä. Identiteetin katsotaan heijastavan yksilön persoonallista ja sosiaalista todellisuutta ja sen nähdään rakentuvan yksilöllisen ja yhteiskunnallisen rajapinnassa, niiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Näin ollen identiteettiä tarkasteltaessa tulee kiinnittää huomio niin yksilölliseen kuin sosiaaliseen todellisuuden ulottuvuuteen. Identiteettiteorioiden katso- taankin poikkeavan toisistaan sen mukaan kuinka yksilöllinen ja sosiaalinen näkökulma niissä painottuvat. (Eteläpelto 2007, 96.)

Määritellesään identiteetin käsitettä muun muassa Saastamoinen nojaa Goffmanin (1963) sosiaalitieteelliseen teoriaan, jossa se jaotellaan persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Persoonallisella identiteetillä tarkoitetaan yksilön tunnetta minäkokemuksensa jatkuvuudesta ja elämäkerran muutosten johdonmukaisuudesta ajallisena jatku-

mona. Sosiaalinen identiteetti puolestaan viittaa yksilön samaistumiseen sosiaalisiin yhteisöihin ja johdonmukaisuutta toimia erilaisissa sosiaalisissa rooleissaan. Tällöin identiteetiksi tulkitaan ne tavat, joilla yksilö määrittelee itsensä suhteessa niin itseen, sosiaaliseen ympäristöön kuin myös kulttuuriin. (Saastamoinen 2006, 170–171.)

Identiteetin käsitteellä katsotaan olevan paikkansa myös kasvatus- ja aikuiskasvatustieteen tutkimuksessa. Ensinnäkin käsitteessä yhdistyvät yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kentät, joiden välisen suhteen voidaan katsoa olevan oleellinen kaikessa yksilön kasvuun, kasvatukseen, oppimiseen, ja kehitykseen liittyvässä toiminnassa ja tutkimuksessa. Ihmisen oppimisen ja muun toiminnan ymmärtämisen kannalta onkin tärkeää tiedostaa muun muassa millaisia sosiokulttuurisia ajattelu- ja suhtautumistapoja yksilöt ovat omaksuneet ja kuinka ne vaikuttavat jälleen uuden oppimiseen. Oppimisen ja kehittymisen kannalta oleellista on myös identiteetin muuttuva ja kehittyvä luonne. Identiteetin tulkitaankin olevan yksilön rakentama ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa uudistuva ilmiö. Tämä sisältää myös ajatuksen siitä, että yksilö nähdään sosiaalista maailmaa aktiivisesti muokkaavana toimijana eli subjektina. (Eteläpelto 2007, 98.)

Yhteiskunnan rakenteiden ollessa jatkuvassa muutostilassa ja yksilöllisen elämäntieteen moninaistessa ihmisille onkin tullut yhä tärkeämmäksi pysähtyä pohtimaan omaa minuuttaan ja identiteettiään. Saastamoinen kutsuu artikkelissaan tätä yksilön pohdintaa niin sanotuksi identiteettityöksi, jolla etsitään vastausta kysymykseen ”kuka minä olen”. Identiteettityö tuokin esiin kuinka identiteettiä ei voida pitää valmiiksi annettuna vaan sitä on aktiivisesti pohdittava kasvaneiden valinnan mahdollisuuksien myötä esimerkiksi elämäntavassa, opiskelussa ja työnteossa. (Saastamoinen 2006, 170.)

Kaikkiaan kirjallisuus tarjoaa *identiteetille* lukuisia eri määritelmiä, joiden yhteistuloksena voi olla hyvin monimutkainen ja kompleksinen kokonaisuus. Sen sijaan Illeris on pyrkinyt kuvaamaan identiteettiä erityisesti transformatiivisen eli uudistavan oppimisen viitekehyksessä ja näin ollen se tukee hyvin tutkimukseni teoreettista tarkoituserää. Illerisin mukaan identiteetti muodostuu, kehittyy ja muuttuu aina oppimisen myötä. Hän kuvaa oppimisen ja identiteetin kokonaisuutta kolmen ulottuvuuden kautta, jotka ovat substanssi, kannuste ja vuorovaikutus. Näiden kolmen yhteisvaikutus muodostaa oppimisen kokonaisuuden, jonka keskiöstä löytyy identiteetti. Illeris viittaa substanssin, kannusteen ja vuorovaikutuksen termeillä psykologiassa ehkä paremmin tunnettuihin kognitiivisen, emotionaalisen ja sosiaalisen käsitteisiin. (Illeris 2014 a, 69–70.)

Illeris on pohtinut myös identiteetin kerroksellisuutta ja muun muassa sitä, kuinka oppiminen vaikuttaa identiteetin niin sanottuihin *ydinkerroksiin*. Identiteetin ytimen yksi oleellinen tehtävä on ylläpitää vakautta ja jatkuvuutta, jolloin mahdolliset muutokset voivat tapahtua vaiheittain tai jopa yksilön niitä huomaamatta. Toisaalta äkilliset muutokset esimerkiksi elämänlaadussa tai muut yksilön kohtaamat kriisit voivat johtaa myös dramaattisiin muutosprosesseihin ja näin uudistavaan oppimiseen. (Illeris 2014 a, 72.) Tässä tutkimuksessa myös eläkkeelle siirtymisen nähdään mahdollisuutena tällaiseen elämänlaadun muutokseen tai kriisiin, joka voi muokata yksilön käsitystä identiteetistään.

Illeris käyttää identiteetin keskimmäisestä kerroksesta termiä *the personality layer*, jolla hän viittaa yksilön persoonaan. Tämä identiteetin osa-alue on hiukan edellistä joustavampi ja alttiimpi muuttumaan ympäristön vaikutusten ja yksilölle merkittävien kokemusten myötä. Keskeisenä voidaan pitää sitä kuka ja millainen yksilö haluaa olla suhteessa muihin ihmisiin ja ympäristöönsä. Lisäksi siihen voidaan liittää yksilön käytökseen heijastuvia ominaisuuksia, kuten arvot, asenteet ja tavat. Oppimisen ja muutoksen kannalta oleellista on se, että näitä yleensä vakaita ja pysyviä ominaisuuksia ollaan kuitenkin itselle riittävän merkittävästä syystä valmiita muuttamaan ja kehittämään uuteen suuntaan. (Illeris 2014 a, 72–73.)

Kolmatta ja ulommaista identiteetin kerrosta Illeris kuvaa termillä *the preference layer*, jolla hän viittaa identiteetin ominaisuuteen, jonka pohjalta yksilö priorisoi jokapäiväisiä valintojaan ilman suurempaa harkintaa tai panostusta. Kyseessä on identiteetin muuttuvien osa ja se kuvastaa sitä kuinka yksilö yleensä toimii, ajattelee ja tuntee omassa arjessaan. Muutokset identiteetin uloimmassa kerroksessa eivät vaadi yksilöltä paljoa, sillä sen ominaisuuksiin ei sitouduta samoin, kuin identiteetin sisempiin kerroksiin. Näin ollen nämä toiminnan muutokset eivät aina sisällä syvempää uudistavaa oppimista, jolla syvimmit identiteetin kokonaisuudet kehittyvät. (Illeris 2014 a, 73–74.) Arjen toiminnan ja jokapäiväisten valintojen teon osalta eläkkeelle siirtymisen tuomien muutosten voidaankin olettaa näkyvän melko vaivattomasti erityisesti tässä identiteetin uloimmasa kerroksessa.

Edellä kuvattujen kerrosten lisäksi identiteettiä on mahdollista kuvata ja eritellä myös yksilön erilaisten roolien kautta, joita muun muassa ympäristö, kulttuuri ja sosiaaliset ryhmät muokkaavat. Näistä tyypillisenä esimerkkinä voidaan pitää ammatti-

identiteettiä, jota esimerkiksi työssä vietetty aika, työyhteisö ja työn asettamat vaatimukset ohjaavat. Identiteetillä sanotaankin olevan keskeinen rooli myös yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa. (Illeris 2014 a, 74.) Nämä ympäristön, kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden muokkaamat roolit tulee ottaa huomioon myös tässä tutkimuksessa. Eläkkeelle siirtymisen myötä tutkimuksen kohderyhmälle katsotaankin olevan yhteinen lähtökohta tarkastella ammatti-identiteettiään uudessa valossa ja tässä roolissa tapahtuneita muutoksia.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA METODOLOGISET VALINNAT

Seuraavaksi käydään läpi tutkimuksen toteutusta ja niitä metodologisia valintoja, jotka ovat ohjanneet sen kulkua. Luvussa perehdytään tutkimuksen tarkoitukseen ja tavoitteisiin sekä esitetään sille asetetut tutkimuskysymykset. Tutkimusta tarkastellaan myös osana aikuiskasvatustieteellisen elämäkertatutkimuksen perinnettä ja lisäksi on käyty läpi joitakin tutkimusotteeksi valikoituneen narratiivisen tutkimuksen keskeisimpiä periaatteita.

5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tavoitteet

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, kuvailla ja selittää eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta oppimisen näkökulmasta. Tutkimuksella halutaan tuottaa laadullista tietoa siitä millaisia ovat ne *merkittävät oppimiskokemukset*, joita kohderyhmä elämänvaiheestaan kertoo. Tutkimuksen tarkoituksena on löytää erityisesti niitä teemoja, jotka tukevat, mutta toisaalta myös haastavat myönteisen eläkkeelle siirtymisen toteutumista, jota kutsutaan niin sanotuksi kolmanneksi iäksi.

Tutkimuksella halutaan vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Millaisia kertomuksia eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheesta tuotetaan?
2. Millaisia merkittäviä oppimiskokemuksia kertomuksissa eläkkeelle siirtymisestä esiintyy?
  - a. Millaisten tekijöiden voidaan kertomusten perusteella tulkita tukevan kyseisen ikävaiheen oppimista?
  - b. Millaiset tekijät puolestaan voidaan tulkita oppimisen haasteiksi?

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä etsitään vastausta siihen millaista tietoa kohderyhmän jäsenet elämänvaiheestaan tuottavat. Tutkimusaineistona toimivat vapaamuotoiset kertomukset eläkkeelle siirtymisen merkittävistä oppimiskokemuksista, jonka muo-

don ja tyylin vastaajat ovat itse saaneet määritellä. Näin on pyritty takaamaan se, että vastaajien oma ääni kuuluisi aineistosta mahdollisimman hyvin. Voidaankin sanoa, että tutkimukseen osallistumisen myötä kohderyhmälle on haluttu tarjota mahdollisuus ottaa kantaa siihen millaista todellisuutta ikääntymisestä ja eläkkeelle siirtymisestä yhteiskunnassamme rakennetaan.

Toisella tutkimuskysymyksellä viitataan tarkemmin kohderyhmän *merkittäviin oppimiskokemuksiin*, joilla tarkoitetaan niitä subjektiivisesti merkittävänä pidettyjä kokemuksia ja elämän käännekohtia, jotka ovat ohjanneet yksilön oppimista uudessa elämänvaiheessa. Tutkimuskysymyksen tarkoituksena on kohdistaa huomio siihen millaisia oppimiskokemuksia aineistossa on kuvattu ja millä tavoin oppiminen kohderyhmän kertomuksissa näyttäytyy. Tarkentavilla lisäkysymyksillä puolestaan haetaan vastausta siihen millaiset tekijät mahdollisesti tukevat myönteisten oppimiskokemusten toteutumista ja toisaalta taas minkälaisien tekijöiden koetaan olevan oppimisen esteenä tai haasteena. Tällä laadullisella luokittelulla halutaan syventää ymmärrystä siitä, kuinka tapahtuvaa elämänmuutosta ja uuden oppimista voitaisiin jatkossa myös tukea niin yksilön kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Tässä yhteydessä on kuitenkin paikallaan lisäksi muistuttaa siitä, ettei tutkimuksella haluta arvottaa tai luoda niin sanottua hierarkiaa erilaisten oppimiskokemusten välille. Toisin sanottuna tutkimusasetelmassa halutaan korostaa sitä, että kaikenlainen oppiminen sen ympäristöstä tai luonteesta riippumatta nähdään tärkeäksi, jos yksilö itse on määritellyt sen omalle elämäkerralleen merkittäväksi.

5.2 Elämäkertatutkimuksen tutkimusperinne

Toteutettu tutkimus voidaan liittää aikuiskasvatustieteellisen elämäkertatutkimuksen tutkimusperinteeseen. Aikuiskasvatustieteellisen elämäkertatutkimuksen juuret ovat elämäkerrallisissa opetusmenetelmissä, joita alettiin myöhemmin hyödyntää myös tutkimuksenteossa. Elämäkerrallisuuden erityisyys onkin juuri siinä, että tutkimuksen lisäksi sitä voidaan käyttää opetusmenetelmänä ja muuten oppimiselle hedelmällisenä lähtökohtana. Huotelinin mukaan yhtenä elämäkerrallisuuden perustana voidaankin pitää sitä, että kaikki ihmisen oppiminen vaatii jonkinlaista elämäkerrallista reflektiota. (Huotelin 1996, 15.)

Tarkasteltaessa yksilön oppimista elämänlaajuisena prosessina voidaan lähtökohtana hyödyntää joko elämäkerta- tai elämänkulun tutkimusta. Nämä kaksi tutkimustapaa on perinteisesti erotettu toisistaan niin metodisesti kuin paradigmaattisestikin. Elämäkerta-tutkimuksella on tarkasteltu paikallisia ja yksilöllisiä ilmiöitä, kun taas elämänkulun tutkimuksella on viitattu yleistävempään positivistiseen lähestymistapaan. Antikainen ja Komonen kuitenkin muistuttavat yhteiskunnallisen tutkimuksen vaativan näiden molempien osa-alueiden huomioimista ja jopa niiden yhdistämistä muuttuvassa yhteiskunnassa. (Antikainen & Komonen 2003, 84–100.) Tässä tutkimuksessa voidaan sanoa tarkasteltavan elämäkerrallisesti yksilön kokemuksia, jotka kuitenkin ovat myös liitettävissä laajempaan yhteiskunnalliseen ilmiöön ja sen institutionaalisiin kytköksiin.

Yksilö luo merkityksiä ja konstruktioita omien kokemustensa ja elämänsähistoriansa pohjalta. Oman elämäkerran jäsentämisen avulla voidaan oppia tarkastelemaan subjektiivisen maailmankuvan sekä identiteetin muotoutumisprosesseja, joita käsiteltiin myös edellisen luvun yhteydessä. Elämäkerrallisuuden myötä yksilön on mahdollista tulla tietoisemmaksi ja näin ollen myös vastuullisemmaksi omista oppimisprosesseistaan sekä omasta suhteestaan sosiaaliseen ympäristöönsä. (Huotelin 1996, 13–16.) Elämäkerrallisten tutkimusaineistojen käyttö tukee myös käsitystä siitä, että menneiden elämäntapahtumien uudelleentulkinnat kuvaavat oleellisella tavalla elämänkulkua muutosten aikana (Antikainen & Komonen 2003, 98).

Käsillä olevan tutkimuksen elämäkerrallisuus toteutuu ja käy ilmi parhaiten tutkimusaineiston muodossa ja sen keräämiselle asetetuissa tavoitteissa. Eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta ja sen merkittäviä oppimiskokemuksia tarkastellaan siis kohderyhmän elämäkerrallisten kirjoitelmien avulla. Kirjoitelmien tarkoituksena on ollut kasata narratiivinen tutkimusaineisto, mutta samalla on myös haluttu kohderyhmän kiinnittävän huomiota omiin oppimisprosesseihin sekä tarjota alusta jonkinlaiselle itsereflektiolle oppimisen suhteen. Ihanteellisinta olisikin, jos tutkimukseen osallistumisen myötä myös kohderyhmän oma tietoisuus henkilökohtaisesta oppimisesta olisi jollakin tasolla kasvanut ja kehittynyt.

Elämäkerrallisen tutkimusaineiston keräämisen voidaankin sanoa olleen yksi toteutetun tutkimuksen tärkeimmistä virstanpylväistä, jolla oli toki myös omat haasteensa. Uuden elämäkerrallisen aineiston keräämisen tulisi Colbyn (1998, 6) mukaan alkaa tutkimusongelman tarkentamisesta ja tutkijan tulisi nähdä kuinka kerätty aineisto tulee jäsenty-

mään osaksi laajempaa konseptia, kuten tapahtumaa, ajoitusta tai historiallista viitekehystä. Esimerkkinä elämäkerrallisen aineiston kohdentamisesta Colby mainitsee elämän käännekohtat tai aikuisiän menestyksen hetket, joihin myös käsillä olevan tutkimukseni voisi sanoa kohdistuvan. Hän suosittelee käytettäväksi luovia avoimia kysymyksiä, jotka voivat tuottaa myös odottamattomia oivalluksia. (Colby 1998, 6.) Tutkimuksessani pyrittiinkin vastaamaan tähän haasteeseen käyttämällä narratiivista tutkimusotetta ja mahdollistamalla kohderyhmän vastausten vapaamuotoisuus.

Elämäkertatutkimusta voidaan toisaalta pitää myös ongelmallisena. Tutkijan tuleekin tiedostaa valitsemansa menetelmän rajat ja soveltamismahdollisuudet oman tutkimuksensa tavoitteisiin nähden. Tutkimuksen laadun takaamiseksi valittua menetelmää on ymmärrettävä syvällisesti ja myös pohdittava sen eettisyyttä. Esimerkiksi Huotelin (1996, 16–18) on koonnut elämäkerralliseen lähestymistapaan liittyviä kriittisiä kysymyksiä, joita tutkimuksen teossa tulisi pohtia. Elämäkertatutkimuksen eettisiksi ongelmiksi Huotelin on määritellyt seuraavat kysymykset: kuka kenestäkin puhuu ja millä valtuuksin, kenen kertomus on ja kenellä on siihen määräysvalta, kuka on kirjoittaja ja mihin kertomuksia käytetään, mikä on tutkijan vastuu, kuka tutkimuksesta hyötyy, kenen ääni on etusijalla ja kuka valitsee jaettavat kertomukset? Tämän tutkimuksen eettistä luotettavuutta on pyritty turvaamaan muun muassa tutkimuksen teon läpinäkyvällä raportoinnilla, mahdollisten ongelmakohtien tiedostamisella ja avoimella tarkastelulla. Tutkimuksen toteutuksen eettisyyden pohdintaan ja Huotelin esittämiin kysymyksiin palataan vielä myöhemmin raportissa omassa luvussaan.

5.3 Narratiivinen tutkimusote

Narratiivisen tutkimuksen perustana on yleisesti ottaen ihmiselle luontainen tapa jakaa tarinoita ja samaistua niihin. *Narratiivinen tutkimusote* liitetään konstruktivistiseen tiedonkäsitykseen, jossa se nähdään osana tiedonprosessia, tietämisen tapana sekä tiedon luonteenä. Narratiivisten tutkimusten pyrkimyksenä voidaan sanoa olevan tuottaa ja tarkastella kertomuksia, jotka kuvastavat yksilön kokemuksia todellisuudesta. (Heikkinen 2007, 142–151.) Tässä tutkimuksessa tutkimusotteen valikoituminen narratiiviseksi johtui osin henkilökohtaisesta kiinnostuksesta niin sanottua kerronnallista tutkimustapaa

kohtaan, mutta toisaalta myös tutkittavan ilmiön luonne yksilön subjektiivisena kokemuksena mahdollisti ja tuki tutkimustavan valintaa.

Narratiivinen tutkimusote myös tunnistaa ilmiöiden monikerroksisen luonteen ja pyrkii kuvaamaan, ymmärtämään ja selittämään ympäröivää maailmaa laaja-alaisesti (Andrews, Squire & Tamboukou 2013, 1–3) yksilön kertomuksiin nojaten. Kertomuksilla onkin aina ollut merkittävä rooli sosiaalisessa elämänkulussa, menneisyyden ja ajallisuuden ymmärtämisessä sekä vuorovaikutuksen ylläpitäjänä. Kertomukset ovat siis tapa kommunikoida, ja niille ovat ominaisia muutoksen ja kokemuksellisuuden elementit. (Hyvärinen 2006, 1–4.) Muutos ja kokemuksellisuus ovatkin vahvasti läsnä käsillä olevassa tutkimuksessa ja myös se osaltaan perustelee narratiivisen tutkimusotteen valintaa.

Toteutetun tutkimuksen kohderyhmältä kerättiin subjektiivisiin kokemuksiin perustuvia narratiivisia kertomuksia eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheesta ja sen merkityksellisistä oppimiskokemuksista. Kertomukset olivat vapaamuotoisia, ja kohderyhmä sai itse määritellä, millaisia asioita kukin haluaa nostaa esiin omasta elämänvaiheestaan. Heikkisen (2007, 142–148) mukaan tutkimusaineisto voidaankin määritellä narratiiviseksi silloin, kun se perustuu kerrontaan ja tutkittavat saavat mahdollisuuden kertoa käsityksensä ilmiöistä vapaasti omin sanoin.

Kuten jo edellä todettiin, tutkimusaineiston kokoamisen lisäksi kertomusten kirjoittaminen tarjosi kohderyhmälle alustan oman oppimisen reflektointiin uudistavan oppimisen hengessä. Syrjälän (2007, 230–238) mukaan oman elämän reflektiivinen pohdinta onkin osa yksilön minuuden rakentamisprosessia ja yksilön itsensä sekä hänen elämäkertansa voidaan katsoa rakentuvan kertomusten ja niiden sanoittamisen kautta. Narratiivisuudella on siis tärkeä osuutensa niin monitieteellisenä tutkimusmetodina, mutta myös osana yksilön jatkuvaa kasvua ja kehitystä (Syrjälä 2007, 230–238). Näin ollen oppimisen teemat osana tutkimuksen tarkoitusta ja sen narratiivinen toteutus olivat luonteva ja mielekästä yhdistää tutkimusasetelmaksi.

Narratiivinen tutkimus jaetaan usein kahteen pääryhmään, joista toisessa tarinat toimivat tutkimusaineistona ja toisessa puolestaan koko tutkimus nähdään kertomuksena maailmasta. Tiukasti rajattuna narratiiviselta aineistolta voidaan vaatia eheää ja juonellista kulkua, mutta usein myös muunlainen kerronta voidaan määritellä narratiiviseksi. Kaikkiaan narratiiviselle aineistolle on kuitenkin tunnusomaista, että sen analysointi

vaatii aina tutkijan omaa tulkintaa. (Heikkinen 2007, 142–148.) Oman tulkinnan osuus ja sen vaikutus tuleekin ymmärtää ja huomioida myös tämän tutkimuksen analyysiin ja tuloksiin tutustuttaessa sekä näkemyksessä siitä kenen kertomusta maailmasta tutkimus tuottaa.

Aineiston käsittelytapana narratiivisuus voidaan jakaa edelleen kahteen luokkaan, narratiivien analyysiin sekä narratiiviseen analyysiin. Narratiivien analyysin tarkoituksena on luokitella kertomuksia niiden ominaisuuksien mukaan. Narratiivisessa analyysissä puolestaan pyritään luomaan uusi yhtenäinen kertomus tutkimusaineiston pohjalta. (Heikkinen 2007, 144 - 151.) Tutkimuksen narratiivisessa analyysissä aineistosta voidaan esimerkiksi etsiä niin sanottuja tyyppikertomuksia. Tyyppikertomuksesta ilmenevät aineiston ydin sisällöt eli tyypillisen juonirakenteen kuvaus elementteineen sekä tärkeät henkilöt ja muut tekijät (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Hyvärinen (2006, 17) puolestaan nimittää vastaavaa teemojen erittelyä ja niiden uudelleen liittämistä temaattiseksi luennaksi.

Narratiivisessa tutkimuksessa kertomuksia voidaan eritellä myös niiden kertomien tarinoiden juonirakenteen mukaan. Juoni määräytyy sen mukaan kuinka tarinan alkutilanne kehittyy sen lopputilanteeseen ja minkälaisen tekijöiden vaikutuksesta. Hänninen on artikkelissaan mukaillut muun muassa kirjallisuudentutkija Northrop Fryen (1957) jaottelua länsimaiselle tarinaperinteelle tyypillisistä juonen rakenteista, jotka ovat sankaritarina, komedia, tragedia ja ironia. Sankaritarinassa onnellinen elämä tulee uhatuksi, mutta sankari voittaa vastoinkäymiset. Komediasa puolestaan ihmiset taistelevat luovien keinoin yhteiskunnallisen järjestyksen tukahduttavuutta vastaan, kunnes uusi järjestys saadaan aikaan ja se on kaikkien kannalta onnellisempi. Tragediasa sen sijaan päähenkilö tuhoetaan ja ironiasa kyseenalaistetaan hyvän ja pahan välinen selkeä jaottelu. (Hänninen 2015, 176–177.)

Yksi tapa jaotella narratiivista analyysia on myös hahmottaa sen vastakkaisia ulottuvuuksia perustuen siihen millaista tietoa tutkimuksella halutaan tuottaa. Analyysin ulottuvuuksina voidaan sanoa olevan holistinen tai kategorinen sekä sisällön tai muodon dimensiot, jotka vastakkainasettelustaan huolimatta voivat olla käytössä myös samassa tutkimuksessa. Näistä holistinen näkökulma tarkastelee kertomusta kokonaisuutena, jossa kunkin kertomuksen osa tulkitaan yhteydessä sen koko kontekstiin. Kategorisessa analyysitavassa puolestaan kertomukset jaetaan osiin, jonka jälkeen osat jaotellaan omi-

en kategorioidensa alle. Tällä tavoin onkin mahdollista tarkastella esimerkiksi jotakin tiettyä ihmisryhmää koskevaa ilmiötä ja näin ollen myös useampaa kertomusta yhtäaikaaisesti. (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12–13; Kaasila 2008, 46–47.)

Tutkija voi myös halutessaan kohdistaa huomionsa joko kertomuksen sisältöihin tai toisaalta sen muotoon. Kertomuksen sisällöllisiä ominaisuuksia voidaan lähestyä kysymällä esimerkiksi mitä tapahtui, miksi tai keiden toimesta. Toisaalta tutkija voi olla myös kiinnostunut motiiveista toiminnan taustalla. Sen sijaan keskittyttäessä kertomuksen muotoon voidaan tarkastella muun muassa juonen rakennetta, kertomuksen yhtenäisyyttä tai sen kieliasua. (Lieblich, Tuval-Mashiach & Zilber 1998, 12–13; Kaasila 2008, 46–47.) Kertomuksia analysoitaessa tuleekin ottaa myös huomioon, että ne kuvastavat yksilön lisäksi hänen sosiaalista ja kulttuurista ympäristöään. Tällöin tutkijan on pureuttava varsinaista kertomusta syvemmälle ja kuultava sisällön lisäksi myös kuinka ja miksi se on kerrottu omassa kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissään. (Phoneix 2008, 73–74.) Tämä haastaa tutkijan liittämään kerätyn aineiston sen laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen ja sen mahdollisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin vaikutteisiin.

Tarjolla olevasta runsaasta kirjallisuudesta ja teorioista huolimatta narratiivisen aineiston analyysi ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja selkeä menetelmä tarkkoine ohjeineen ja käytäntöineen. Vaihtoehtoja ja niiden variaatioita on monia ja lisäksi tutkijan oma luovuus voi tarjota uusia näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Tutkija voi myös halutessaan yhdistellä useampia analyysitapoja (Hyvärinen 2006, 17). Tutkijan haasteena onkin löytää juuri omalle tutkimukselleen otollisin toimintatapa ja myös perustella valintansa kestävyys.

Tässä tutkimuksessa aineiston analyysin lähtökohtina on päätetty mukailta joitakin kategorisen analyysin peruseriaatteita. Kategorisen lähestymistavan on todettu soveltuvan erityisesti tietyille ihmisryhmälle yhteisen ilmiön tarkasteluun (Lieblich ym. 1998, 12–13), joka tässä tapauksessa tarkoittaa kohderyhmän eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta. Lisäksi kategorinen analyysi mahdollistaa usean eri kirjoittajan kertomuksen käsittelyn yhtäaikaisesti, jonka voidaan katsoa olevan mielekäs ratkaisu myös tässä tutkimuksessa kerätyn aineiston kohdalla. Koska tarkat rajanvedot analyysin lähtökohdista ja sen teoreettisesta viitekehyksestä eivät aina ole mahdollisia, on seuraavassa luvussa

pyrityt kuvaamaan vaihevaiheelta ne oleelliset ratkaisut ja toimenpiteet, joihin analyysin osalta tässä tutkimuksessa on päädytty.

5.4 Aineiston keruu ja analyysin periaatteet

Tutkimuksen kohderyhmänä ovat eläkkeelle siirtyneet, satunnaisia eri ammatteja edustavat henkilöt. Kohderyhmältä kerättiin vapaamuotoisia kertomuksia merkittävistä oppimiskokemuksista eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa (Tehtävänanto LIITE 1). Aineisto kerättiin syksyn 2016 ja kevään 2017 aikana ja kohderyhmä pyrittiin tavoittamaan useiden eri väylien kautta, jotta ryhmä olisi mahdollisimman monipuolinen ja kattava. Aineisto kerättiin sähköpostitse, jotta vastaaminen ei olisi aikaan tai paikkaan sidottua ja toisaalta se lisäsi myös vastaajien henkilöllisyysuojaa sekä tutkijan objektiivisuutta suhteessa annettuihin vastauksiin.

Kutsu tutkimukseen välitettiin muun muassa Tampereen kaupungin eläkeläisille kohdennettujen verkkosivujen kautta yhteistyössä Tampereen kaupungin Eläkkeelle – oletko vai elätkö? –kampanjan kanssa. Ajankohtaisen kampanjan tarkoituksena on herätellä eläkkeelle siirtyvien henkilöiden ajatusprosessia uuteen elämänvaiheeseen siirtymiseksi sekä tarjota tietoa erilaisista eläkeläisten toimintamahdollisuuksista Tampereen kaupungin alueella (Kankaanpää 2016). Lisäksi kohderyhmä pyrittiin tavoittamaan Eläkkeensaajien Keskusliiton sähköisen uutiskirjeen välityksellä. Kaikkiaan vastausten keruu osoittautui odotettua haastavammaksi ja kohderyhmän tavoittamista ja puuttuvaa motivaatiota jouduttiin pohtimaan useaan otteeseen tutkimuksen etenemiseksi.

Aineiston keruun kannalta onnistuneimmiksi kontakteiksi osoittautuivat lopulta kirjoituskurssit, joiden osallistujat olivat jo valmiiksi orientoituneita kirjoittamisprosessiin ja näin ollen vastauskynnys oli jonkin verran muita matalampi. Aineiston riittävyyden takaamiseksi tutkimukseen kerättiin osallistujia myös lähipiirin verkostojen kautta harrastusryhmistä ja muita kontakteja hyödyntäen. Kohderyhmän tavoittaminen ja motiivointi osallistumaan tutkimukseen olikin ehdottomasti yksi tutkimuksen suurimmista haasteista ja se osaltaan myös hidasti prosessin etenemistä. Tämä vaikutti myös kohderyhmän rajaukseen, johon ei pystytty vetämään kovinkaan tarkkaa linjaa. Näin ollen vastaajien eläkkeelle siirtymisen ajankohdat, iät, ammatit ja sukupuolet vaihtelivat sa-

tunnaisesti. Toisaalta tämä myös rikastutti aineistoa, mutta systemaattinen vertailu esimerkiksi eri ryhmien kesken ei näin ollen ollut mahdollista muuttujien ja taustatekijöiden runsaan vaihtuvuuden vuoksi. Laadullisen tarkastelun keskiöön asettuivatkin kohderyhmän yksilölliset kokemukset ja ajatukset eläkkeellesiirtymisestä ja oppimisesta ennen kaikkea subjektiivisena ilmiönä.

Kuten jo edellä todettiin, narratiivisen tutkimuksen toteutus tarjoaa tutkijalle monia erilaisia vaihtoehtoja ja tutkija voi myös halutessaan esimerkiksi yhdistellä useampia analyysimenetelmiä (Hyvärinen 2006, 17). Tässä tutkimuksessa ilmiötä pyrittiin ymmärtämään, kuvailemaan sekä selittämään tarkastellen eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheen merkittäviä oppimiskokemuksia sekä yksilöllisten merkitysten antoa vapaamuotoisten kertomusten muodossa. Aineistoksi kerätyt kertomukset vaihtelivat niin sisällöltään kuin laajuudeltaankin muutamasta kappaleesta useiden sivujen mittaisiksi elämäkerralliseksi teksteiksi. Yllättävintä aineistossa voi sanoa olleenkin se, kuinka kertomusten tyylistä, pituudesta tai muista ominaisuuksista huolimatta, niissä oli löydettävissä sisällöllisesti selkeitä yhtymäkohtia. Vaikka ennalta vastaajajoukon oli ajateltu olevan hyvin heterogeeninen, löytyi heidän tarinoistaan tiettyjä toistuvia teemoja, joihin analyysissä oli luontevaa tarttua. Valittua analyysin lähestymistapaa voisi kuvaillakin kategoriseksi, jossa eri kertomuksissa ilmenneet teemat ensin eriteltiin, luokiteltiin ja lopulta koottiin niitä kuvaavien yläluokkien alle.

Käytännössä analyysi käynnistyi aineiston useina lukukertoina, jonka jälkeen alustavia teemoja ja niiden suuntaviivoja oli mahdollista jo havaita. Teemojen toistuvuus lopulta rohkaisi merkitsemään tekstit värikoodein, joista kukin väri edusti omaa teemaansa. Tämän jälkeen kukin väri irrotettiin alkuperäisestä tekstistä säilyttäen kuitenkin tunnisteen vastaajasta, jonka avulla kertomuksen viitekehukseen olisi mahdollista vielä tarvittaessa palata. Prosessi on kuvattu taulukolla (LIITE 2), joka kokoaa yhteen esiin nostetut teemat, millaisista asioista kukin teema on muodostunut sekä joitakin esimerkkejä aineiston alkuperäisistä ilmaisuista. Seuraavassa on kiteytettynä esimerkki yhdestä taulukon kymmenestä osiosta, teemanaan *käytännön tiedot ja taidot*, joihin seitsemän vastaajaa yhdeksästä viittasi kertomuksessaan.

TAULUKKO 1

Aineiston analyysi: Käytännön tiedot ja taidot

KÄYTÄNNÖN TIEDOT JA TAIDOT	<ul style="list-style-type: none"> • kurssit • harrastukset • kulttuuri • kansanopisto • opiskelu • onnistuminen	<p><i>C: "Lasitöitä olen opiskellut koko eläkkeellä olo aikani. Lasitöissä saa käyttää omaa mielikuvitustaan ja luovuuttaan sekä kädentaitoaan."</i></p> <p><i>E: "Jotain ihan muutakin orastaa. Osisinkohan kirjoittaa muutakin kuin vain ammattitekstiä? Sen tietää vain kokeilemalla."</i></p> <p><i>F: "Saatoin myös huomata, miten unohduksiin jääneet kouluvuosina opitut tiedot alkoivat nousta muistin lokeroista ja asiakokonaisuudet hahmottuivat selvemmin kuin nuorena."</i></p>
-----------------------------------	---	--

Edellisellä taulukolla on pyritty havainnollistamaan analyysin kulkua, mutta sillä halutaan myös tehdä näkyväksi ajatusprosessia analyysin takana. Se osaltaan perustelee lukijalle, kuinka tutkimustuloksiin on päädytty ja toisaalta lukijan on näin myös mahdollista haastaa aineistosta esitetyt tulkinnat. Kuten jo aiemmin todettiin, narratiivisen analyysin on kerrottu vaativan aina tutkijan omaa tulkintaa (Heikkinen 2007, 142–148) ja näin ollen tutkija tuo osaksi tuloksia myös oman subjektiivisen kokemusmaailmansa, joka voi ohjata tapaa lukea aineistoa tai sitä millaisiin johtopäätöksiin on päädytty. Analyysi on kuitenkin pyritty toteuttamaan tiedostaen tutkijan osallisuus ja asennoitumalla aineistoon mahdollisimman objektiivisesti ja ennakkoluulottomasti. Lisäksi tutkimusprosessi on haluttu kuvata mahdollisimman läpinäkyvästi, jotta sen kriittinenkin tarkastelu jälkikäteen olisi mahdollista.

6 TULOKSET

Vastauksia kertyi yhteensä yhdeksän ja kertomusten pituudet vaihtelivat muutamasta kappaleesta viiden sivun mittaisiin elämäkerrallisiin teksteihin. Vastaajista kuusi oli naisia, kolme miehiä ja he olivat iältään 63–82 -vuotta. Eläkkeelle siirtymisen ajankohdat vaihtelivat juuri eläkkeelle hakeutumisen ja noin kymmenen vuotta eläkkeellä olon välillä. Vastaajat olivat kotoisin eri kaupungeista ja he olivat työelämässään edustaneet satunnaisia eri ammatteja. Vastaajien erilaisista taustoista ja kertomusten tyylien vaihtelusta huolimatta niiden sisällöissä toistuivat kuitenkin tietyt teemat, jotka ohjasivat analyysin tekoa kategoriseen suuntaan.

Useiden luentakertojen jälkeen aineistossa toistuivat erityisesti kymmenen teemaa, joiden ympärille kertomukset ja niiden merkittävät oppimiskokemukset näyttivät muodostuvan. Nämä teemat ovat *työuran ansiot, sosiaaliset suhteet, halu olla avuksi muille, taloudelliset kysymykset, huolen aiheet, käytännön tiedot ja taidot, itsereflektio, ajallisuus, vireys ja omaehtoisuus*. Teoriaan ja aiempiin tutkimuksiin nojaten teemat kiteytettiin vielä kolmeen yläluokkaan, jotka ovat *omanarvontunto, aika ja ympäristö*. Tämä jaottelu on ohjannut myös seuraavien lukujen sisällöllistä rakentumista, vaikka ilmiöiden osittainen päällekkäisyyskin on oleellista tunnistaa.

6.1 Omanarvontunto

Omanarvontunto on yksi aineiston kategorisoinnin myötä muodostuneesta kolmesta yläluokasta. Siihen liitettyjä kertomusten teemoja ovat työuran ansiot, käytännön tiedot ja taidot sekä itsereflektio. Näiden teemojen jäsentäminen osaksi omanarvontuntoa ei suinkaan ole yksiselitteinen, mutta sillä voidaan avata jotakin hyvin oleellista siitä tavasta, jolla teemoista on aineistossa kerrottu. Tulkintani mukaan viittaukset työuran ansioihin, käytännön tietojen ja taitojen osaamiseen sekä itsereflektion kaltaiseen pohdiskeluun kertovat niistä käsityksistä, joita vastaajilla on itsestään ja omasta osaamisestaan. Nämä puolestaan liittyvät omanarvontuntoon ja siihen mistä kertojat ovat sekä tietoisia että ylpeitä itsessään tai omissa saavutuksissaan.

Omanarvontunnon ja sen tarkastelun voidaankin sanoa olleen läsnä usein eri tavoin tutkimuksessa aineistossa. Suorimmat viittaukset kuitenkin liittyivät erityisesti työuran aikana saavutettuihin erilaisiin ansioihin, jotka ilmenivätkin tavalla tai toisella jokaisessa kertomuksessa. Tässä muutama esimerkki siitä millä tavoin työuran ansiot ja saavutukset esiintyivät aineistossa alkuperäisessä muodossaan:

Kertoja A: *”Täytyy olla välillä tyytyväinen itseensä ja aikaansaannoksiinsa. ”Kukapa se kissan hännän nostaa, jos ei kissa itse”.*”

Kertoja D: *”39 vuotta työelämässä eikä ainuttakaan sairaus poissaoloa.”*

Kertoja G: *”Siirryin ansaitulle eläkkeelle 2015 vuoden alusta.”*

Työuran ansioista tehtyjen lausuntojen pohjalta voidaan myös sanoa, että moni vastaaja määritteli luontevasti omaa eläkekertomustaan niin sanotun työminänsä kautta. Eläkkeelle jääminen oli antanut kertojille mahdollisuuden katsoa taaksepäin ja olla myös tyytyväinen siihen mitä työurallaan oli ehtinyt saavuttaa. Onkin erityisen mielenkiintoista, että lähes poikkeuksetta nämä omanarvontuntoon liittyvät ilmaisut olivat luonteeltaan myönteisiä tai vähintään niin sanotusti selviytymisestä kertovia, joiden voidaan katsoa mukailevan niin sanotun *sankarikertomuksen* juonityyppiä. Kaikkiaan eläkkeelle jääminen koettiin kertomuksissa ansaittuna elämänvaiheena työelämälle omistetun ajanjakson jälkeen.

Omanarvontunnon kategoriaan liitettyjä merkittäviä oppimiskokemuksia tuotiin usein esiin käytännön tietojen ja taitojen karttumisen avulla. Tämä yhdistettiin myös uuden roolin omaksumiseen ja siihen kuinka oma osaaminen voidaan liittää nyt muuhunkin kuin vain työelämään. Uusien taitojen oppiminen ja tietojen karttuminen mahdollistui niin kurssien, harrastusten, kansanopistojen, kulttuurielämysten kuin formaalin tavoitteellisen opiskelunkin muodossa. Kertomuksissa välittyi innostus ylittää omia rajoja ja kokeilla uutta.

Kertoja E: *”Jotain ihan muutakin orastaa. Osaisinkohan kirjoittaa muuta-
kin kuin vain ammattitekstiä? Sen tietää vain kokeilemalla.”*

Kertoja F: *”Opiskelulla oli myös merkitys uuden roolin, elämä eläkeläise-
nä, rakentamisessa. [– –] Saatoin myös huomata, miten unohduksiin jää-
neet kouluvuosina opitut tiedot alkoivat nousta muistin lokeroista ja asia-
kokonaisuudet hahmottuivat selvemmin kuin nuorena.”*

Myös käytännön tietojen ja taitojen karttumisesta kerrottaessa, vastaajien kirjoituksissa oli havaittavissa positiivinen vire. Myönteinen kuva itsestä oppijana ja onnistumisen kokemusten katsotaan tässä tutkimuksessa heijastuvan myös omanarvontuntoon ja sen rakentamiseen uudessa elämänvaiheessa. Eläkkeelle siirtyminen usein mahdollistaakin voimavarojen kohdistamisen niihin kiinnostuksen kohteisiin, joihin työelämässä ei ole syystä tai toisesta ollut mahdollisuutta.

Tuloksia analysoitaessa osaksi omanarvontunnon kategoriaa liitettiin myös niin sanottu itsereflektio, jolla viitataan kertojien pohdintaan ja arvioon siitä millaisena he näkevät itsensä ja oman kehittymisensä. Tähän teemaan yhdistettiin ilmaisut ja kuvailut niin omista arvoista kuin identiteetistäkin. Lisäksi itsereflektiolla voidaan kuvata ja arvioida omaa oppimista, joka tässä yhteydessä oli liitetty erityisesti uuden elämänvaiheen murrokseen ja sen merkittäviin oppimiskokemuksiin.

Kertoja D: *”On mukava olla eläkkeellä ja olen hyvin sopeutunut”*

Kertoja F: *”Jos jonkin läksyn olin oppinut, niin sen, että työn ylentäminen ykkössijalle peittää liian paljon muuta mielekästä elämää alleen.”*

Kertoja H: *”Olen aina ollut erittäin aktiivinen ihminen, joten en myöskään eläkkeellä ole jäänyt paikalleni tai kotiin vaan olen monessa mukana.”*

Elämänvaiheen muutoksen seurauksena osa vastaajista kuvailee myös omien arvojensa muuttuneen. Tämä näkyy asioiden uudelleen priorisointina, joka on seurausta sille, että työlle annettu merkitys on ollut monelle kertojalle erityisen suuri. Työelämästä pois jääminen on kuitenkin edesauttanut muiden itselle tärkeiden asioiden esiin tuloa ja uudenlaista panostamista niihin. Niin sanottu eläkkeelle sopeutuminen ei saa kertomuksissa negatiivista kuvaa, vaan passiivisen sivustaseuraajan sijaan kertojat kuvaavat itsensä aktiivisina toimijoina, jotka rakentavat elämäänsä haluamaansa suuntaan. Osan kertomuksista voisi jopa sanoa kannustavan niin kertojaa itseään kuin muitakin vertaisiaan aktiiviseen toimijuuteen ja elämästä nauttimiseen kolmannen iän teemat selkeästi tunnistuen.

6.2 Ympäristö

Toinen aineiston teemoista muodostetuista yläluokista on *ympäristö*, johon on liitetty kertomusten teemat, joilla viitataan kertojan *sosiaalisiin suhteisiin*, *haluun olla avuksi muille*, joihinkin *taloudellisiin kysymyksiin* sekä omaan toimintaympäristöön liittyviin mahdollisiin *huolen aiheisiin*. Kyseiset teemat voitaisiin tulkita liittyvän osittain myös edelliseen omanarvontuntoa käsittelevään lukuun. Tutkimustulosten osalta onkin oleellista muistuttaa teemoihin kätkeytyvästä kerroksellisuudesta ja ilmiöiden tavasta lomitua toisiinsa. Tarkka rajojen veto ei kuitenkaan tässä yhteydessä ole oleellista vaan se viesti, jonka kertomukset kokonaisuudessaan eläkkeelle siirtymisen kokemuksista välittävät.

Kertojien kuvaaman ympäristön katsotaan siis rakentuvan osittain siinä esiintyvien sosiaalisten suhteiden kautta. Lähes kaikki vastaajat viittasivatkin jollain tavoin omiin sosiaalisiin kytkentöihinsä ja erityisesti niissä tapahtuneisiin muutoksiin, joiden on tulkittu muodostuvan osaltaan merkittävien oppimiskokemusten alustaksi. Muutosta kuvattiin niin myönteisessä kuin kielteisessäkin mielessä. Pääosin eläkkeelle siirtyminen koettiin mahdollisuutena luoda esimerkiksi uusia verkostoja, panostaa vanhoihin ystävyys-suhteisiin tai antaa aikaa perheelle ja muille omaisille. Muutoksen varjopuolena puolestaan viitattiin murrokseen omassa sosiaalisessa asemassa ja itselle tärkeästä työyhteisöstä ulkopuoliseksi jäämiseen.

Kertoja B: *”Eläkkeelle siirtymisen synnyttämä suurin muutos on työn kautta syntyneen sosiaalisen verkoston poisjäänti. Kukaan ei enää soita eikä lähetä sähköpostia.”*

Kertoja G: *”[– –] meitä on viiden samanhenkisen eläkeläisnaisen porukka. Kokoonnumme useita kertoja vuoden aikana kylään toisillemme ja käymme ravintoloissa ruokailemassa useita kertoja vuodessa. Toukokuussa lähdemme yhdessä matkalle.”*

Ympäristöön ja sen sosiaalisiin suhteisiin kytkeytyy myös kertomuksissa esiintynyt *halu olla avuksi muille*. Vastaajista kuusi toi esiin kuinka eläkkeelle siirryttyä lisääntynyt mahdollisuus auttaa muita, on tuonut uudenlaista sisältöä heidän elämäänsä. Toisille auttaminen liittyi esimerkiksi lastenlasten hoitoon tai iäkkäiden omaisten avustamiseen. Lisäksi auttamisen teema esiintyi vapaaehtoistyön muodossa sekä työelämän mentorina toimimisessa. Osassa näistä kertomuksista auttamiseen yhdistettiin myös kokemus itsensä tarpeelliseksi tuntemisesta, joka muodostaa selkeän yhteyden edelliseen omanarvontunnon yläluokkaan ja sen rakentumiseen. Muiden auttamisen temasta kerrottiin poikkeuksetta joko myönteiseen tai vähintäänkin neutraaliin sävyyn.

Kertoja A: *”Lapsenvahtina- ja koiravahtinaolo antavat jatkossa sisältöä elämään ja tarpeelliseksi itsensä tuntemista.”*

Kertoja D: *”[– –] auttaa tuttuja. On kotityöt pihan hoitoa, kasvihuoneen hoitoa ja polttopuiden tekoa. Appivanhempien maatilan töiden tekemistä.”*

Kertoja I: *”Mutta vapaaehtoistyö [kertoo missä] on jatkunut näihin päiviin saakka.”*

Myös kertomuksissa esiintyneet *taloudelliseen tilanteeseen* liittyvät kysymykset on tullut tässä yhteydessä ympäristöä määritteleväksi tekijäksi, vaikka sillä voisi yleisesti

katsoen olettaa olevan jokin yhtymäkohta myös omanarvontunnon rakentumisen kanssa. Vastauksissa eläkkeellesiirtymisen taloudellisen puolen toi esiin kuitenkin ainoastaan neljä yhdeksästä kertojasta ja sävy näissä kaikissa oli rationaalinen sekä eläkkeellesiirtymiseen jo ennalta varautunut. Tästä huolimatta yhdessä kertomuksista tuotiin esiin myös huoli siitä, että kaikki eläkkeelle siirtyvät eivät välttämättä tule tällä tavoin ennakoinneeksi elämänmuutoksen taloudellisia seurauksia ja se vaatisikin osakseen enemmän huomiota ja keskustelua. Toisaalta toinen kertoja puolestaan mainitsi myönteisiksi koettua eläkeläisille tarjotut edut kuten eläkeläisalennukset ja niiden vaikutuksen esimerkiksi junalla matkustamiseen. Näin ollen nämä talouteen liitetyt oppimiskokemukset saavat kertomuksissa toisistaan poikkeavia merkityksiä, mutta yhteistä niille on muutos ja sen ennakoiminen.

Kertoja B: ”Olen joutunut jonkin verran sopeuttamaan talouttani muuttuneeseen tilanteeseen. Olen karsinut turhia jäsenyyksiä, mutta toisaalta yhdistysten ja palveluiden tuottajien eläkeläisalennukset ovat olleet myönteinen yllätys. Junamatka Helsinkiin maksaa enää 6,50 euroa aiemman 4-5-kertaisen hinnan sijaan.”

Kertoja H: ”Liian vähän puhutaan siitä, kuinka palkka ei ole sama kuin eläke vaan eläke on vain noin puolet palkasta. Tähän moni ei osaa varautua ja talous menee kuralle. Itselleni ei käynyt niin, koska tiesin tarkkaan oman eläkkeeni suuruuden.”

Kertomusten sävyn voidaan sanoa olleen kaikkiaan hyvin positiivinen ja tästä syystä esimerkiksi erilaisia *huolen aiheita* esiintyi niissä melko vähän. Kaikkiaan neljä yhdeksästä kertojasta kuitenkin ilmaisi tuen tarpeeseen tai pelkoihin liittyviä teemoja tekstissään. Tuen tarve liitettiin niissä erityisesti tiedon jakamiseen ja siihen kuinka niin työntantajien kuin julkisten palvelujenkin odotettaisiin tarjoavan nykyistä paremmin tukensa eläkkeellesiirtymisen nivelkohtaan ja sen sujuvaan toteutumiseen. On kuitenkin huomattava, että huolen aiheiden pohdinta ajoittui kaikissa näissä kertomuksissa aikaan ennen varsinaista eläkkeelle siirtymistä. Tämä osaltaan antaa kuvaa kertomusten niin sanotusta sankarillisesta luonteesta, jossa mahdolliset vaikeudet on voitettavissa.

Kertoja A: *”Eläketietojen saatavuuden pirstaleisuus on tosiasia, jossa kaipaa toista ammattiauttajaa tueksi.”*

Kertoja H: *”[– –] eläkkeelle siirtymisen vaiheessa työnantajat valmistaisivat henkilökuntaansa eläkkeelle jäämisen eri asioista.”*

6.3 Aika

Aika muodostaa monella eritavalla aineiston kolmannen eli viimeisen pääluokan. Selkein aikaa käsittelevä kertomusten teema oli kuitenkin niin sanottu *ajallisuus*, jolla tarkoitetaan kertomuksissa esiintyneitä viittauksia sekä menneeseen että tulevaan aikaan. Tämä kertomusten ajallinen viitekehys sitoo sen osaksi yksilön elämänhistoriaa ja tulevaisuuden suunnitelmia, joilla voidaan tulkita olevan yhteys myös merkittävien oppimiskokemusten muodostumiseen. Osa vastaajista viittasi kertomuksissaan myös eri sukupolvien ajalliseen jatkumoon eli isovanhempiin, vanhempiin, lapsiin ja lapsenlapsiin. Nykyhetken lisäksi kertomuksilla halutaankin siis luoda kuvaa myös siitä mitä joskus on ollut ja millaisena mahdollinen tulevaisuus nähdään. Tutkimustulosten kannalta voidaan pitää oleellisena myös sitä myönteistä sävyä, jolla lähitulevaisuudesta kerrottiin, vaikka ikääntymiseen luonnollisesti yhdistettiin myös ajatus tulevaisuuden rajallisuudesta.

Kertoja A: *”Mummin elämä jatkuu minussa, lapsissani ja lapsenlapsissani.”*

Kertoja B: *”Kaikki päiväkirjat ja muistivihot yli 30 vuoden ajalta ovat tallalla ja järjestyksessä.”*

Kertoja C: *”Usein juolahtaa mieleen soittaa ja kysyä jotain asiaa äidiltä. Ai niin, ei hän enää osaa sanoa. Ne vuodet olivat ja menivät, kun häneltä olisi voinut saada tietoa hänen isovanhempiensa elämästä ja asuinympäristöstä.”*

Edellä mainitun tulevaisuuden rajallisuuden voidaan katsoa liittyvän myös kertojien pohdintoihin omasta *vireydestään* ja sen sekä nykyisestä että tulevasta tilasta. *Vireydelä* tarkoitetaan tässä yhteydessä niin henkistä kuin fyysistä vireyttä ja osassa kertomuksista nämä molemmat tulivat hyvin selkeästi esiin. *Vireyden* koettiin osittain jopa lisääntyneen kertojan jäätyä pois työelämästä.

Kertoja B: *”Henkinen vireys on nyt vahvassa nousussa.”*

Kertoja G: *”Olen aina pitänyt ja pyrin pitämään fyysisen ja henkisen vireystasoni hyvänä myös eläkkeellä ollessani, niin kauan kuin se on mahdollista.”*

Kertoja I: *”Kyllä eläkeläiselle on tehtäviä, jos on terveyttä!”*

Vireyden teeman alle on myös liitetty ikää ja terveyttä koskevat ilmaisut, joista muodostunut kokonaisuus on yhdistetty niin ajan kuin omanarvontunnon yläluokkia koskeviksi. *Vireys*, ikä ja terveys yhdistyvät kertomuksissa ajan käsitteeseen ajatuksella ”vielä kun”. Tarkoitan tällä sitä kertomuksissa ilmaistua toiminnan ja toimijuuden riippuvaisuutta yksilön terveydentilasta ja kuinka sen vakauden koetaan muuttuvan epävarmemmaksi ikääntymisen myötä. Lähes kaikki maininnat viittasivat kuitenkin omaan nykyhetken *vireyteen* positiivisessa mielessä. Oma ikääntyminen ja sen seurauksena mahdolliset haasteet tiedostettiin, mutta ne erotettiin selkeästi nykyhetkestä ja sijoitettiin osaksi tulevaisuutta.

Eläkkeelle siirtymistä kuvattiin usein myös konkreettisesti lisääntyneenä aikana, jota oli nyt mahdollista käyttää itse haluamallaan tavalla. Tämä ajankäytön ja vapauden yhteenliittymä on tutkimuksessa yhdistetty *omaehtoisuuden* teeman alle, jonka puolestaan voidaan katsoa kytkeytyvän niin ajan, omanarvontunnon kuin ympäristönkin yläluokiksi asetettuihin viitekehyksiin. *Omaehtoisuus* tutkimustulosten yläluokkien keskiössä asettaakin sen erityiseen asemaan yhdistäessään ja ollessaan osa niitä kaikkia. Konkreettimmillaan omaehtoisuus kuitenkin ilmeni kertomuksissa osana juuri ajankäyttöä ja

näin ollen se tässä tutkimustulosten yhteydessä on päätetty sijoittaa tämän kyseisen luvun alle. Tämä ajankäytön uudenlaisen priorisoinnin ja järjestämisen tulkittiin vaativan osakseen myös oppimista, joka tekee siitä näin osan myös kertomuksissa jaettuina merkittäviä oppimiskokemuksia.

Kertoja B: ”*minulla on mahdollisuus toteuttaa omia unelmiani vapaasti.*”

Kertoja C: ”*[– –] työelämässä ollessani ei ollut aikaa [– –]*”

Edellä on käyty läpi melko systemaattisesti niitä teemoja, jotka kategorisen aineiston analyysin avulla kohderyhmän kertomuksista ja niissä esiintyneistä merkittävistä oppimiskokemuksista on löydetty ja yhdistelty jälleen osaksi kolmen yläluokan muodostamaa ilmiökenttää. Seuraavassa luvussa tuloksia vedetään yhteen ja kiteytetään sitä kokonaiskuvaa, joka tuloksista muodostuu.

6.4 Yhteenveto

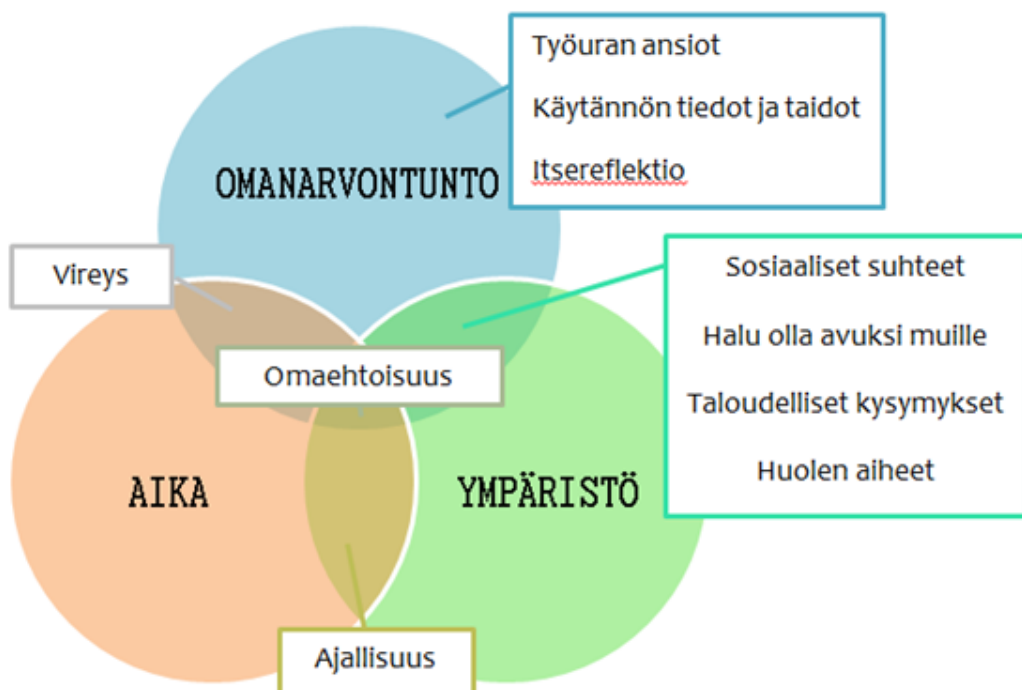
Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä aineistosta etsittiin vastausta siihen millaisia kertomuksia eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheesta tuotetaan. Kohderyhmän tuottamien kertomusten pohjalta voidaan sanoa, että eläkkeelle siirtymisessä kuvataan olevan niin sanottuun *sankaritarinaan* rinnastettavia piirteitä. Tätä käsitystä tukee vastaajien myönteinen suhtautuminen tulevaisuuteen ja mahdollisten haasteiden voittamisen mentaliteetti. Kohderyhmän kertomuksista välittyvä positiivinen ja toiminnallinen vire voidaan yhdistää myös teoreettisiin käsityksiin *kolmannesta iästä* ja *voimavarakeskeisestä* ikääntymisestä, joihin palataan vielä tarkemmin johtopäätöksiä ja pohdintaa käsittelevässä luvussa.

Toisella tutkimuskysymyksellä puolestaan haluttiin selvittää millaisia merkittäviä oppimiskokemuksia kohderyhmän kertomukset elämänvaiheestaan sisältävät. Nämä merkittävät oppimiskokemukset liitettiin aineistossa kymmeneen eri teemaan, jotka olivat: työuran ansiot, sosiaaliset suhteet, halu olla avuksi muille, taloudelliset kysymykset,

huolen aiheet, käytännön tiedot ja taidot, itsereflektio, ajallisuus, vireys ja omaehtoisuus. Teemat kiteytettiin edelleen omanarvontuntoon, ympäristöön ja aikaan kytkeytyviin yläluokkiin, joista muodostuvan kokonaisuuden voidaan aineiston perusteella tulkita myös mahdollistavan ikävaiheen oppimista. Sen sijaan suoraa yhteyttä oppimista esittäviin tai haastaviin tekijöihin ei kerätystä aineistosta ollut löydettävissä. Tästä huolimatta on syntynyt varovainen oletus siitä, että näillä samoilla ilmiöillä voitaisiin tulkita olevan myös käänteinen vaikutus oppimiseen silloin kun niiden merkitys on muuttunut olosuhteiden kannalta kielteiseksi.

Merkittävä tulos tutkimustulosten kategorisoinnissa omanarvontunnon, ympäristön ja ajan yläluokkien sekä niiden alle muodostuneiden teemojen osalta on myös se, ettei niiden katsota linkittyvän toisiinsa yksiselitteisesti vaan niillä on useampia yhtymäkoh-
tia toistensa kanssa. Edellisten lukujen mukaisella luokittelulla on kuitenkin haluttu sujuvoittaa raportointia, jonka seurauksena on täytynyt tehdä joitakin raportointia helpottavia yksinkertaistuksia teemojen ja yläluokkien välisessä suhteessa. Seuraavalla kuviolla kuitenkin pyritään havainnollistamaan sitä, kuinka kertomusten teemojen katsotaan asettuvan aineiston yläluokkien muodostamaan kehään moniulotteisesti. Kuviolla on haluttu tuoda esiin, kuinka teemojen ja yläluokkien väliset rajat eivät ole selkeitä, vaan ilmiöt nähdään lomittaisina ja toisiinsa vaikuttavina kehinä.

KUVIO 1 Aineiston kategorisointi

Tutkimustuloksissa omanarvontunto, ympäristö ja aika ovat niiden tekijöiden kokonaisuuksia, joihin kohderyhmän eläkkeelle siirtymisen merkittävien oppimiskokemusten on tulkittu kiinnittyvän mahdollistaen elämänlaajuisen oppimisen. Näiden alle luokitellut teemat vievät lukijan astetta lähemmäs kerättyä aineistoa ja avaa konkreettisemmin niitä oppimisen sisältöjä, joita kertomuksissa on kuvattu. Kuten jo aiemmin on mainittu, erityisesti omaehtoisuuden käsitteen voidaan katsoa asettuvan aineistossa erityiseen asemaan linkittyessään osaksi jokaista määriteltyä yläluokkaa. Silti myös muiden teemojen uskotaan rakentavan yhdessä kokonaiskuvaa siitä, minkälaista kertomusta eläkkeelle siirtymisestä tuotetaan ja millaisia merkittäviä oppimiskokemuksia kertojat ovat elämänvaiheessaan kokeneet.

Seuraavassa luvussa tätä tulosten tarkastelua syvennetään aiempien tutkimusten ja teorioiden tuella muodostetuiksi tulkinnoiksi ja johtopäätöksiksi. Lisäksi luvussa on oleellista muodostaa astetta laajempi käsitys siitä kuinka esitetyt tulokset lopulta vastaavat tutkimukselle asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja rakentavat kuvaa eläkkeelle siirtymisen elämän vaiheesta sen yhteiskunnallisessa viitekehyksessä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Seuraavaksi edellä kuvattuja tutkimustulosten sisältöjä tarkastellaan osana tutkimuksen teoreettista viitekehystä ja peilataan niitä aikaisempiin tutkimuksiin. Lisäksi tämän luvun tarkoituksena on syventää pohdintaa siitä kuinka saadut tutkimustulokset ovat vastanneet esitettyihin tutkimuskysymyksiin ja mitä uutta tietoa tällä tutkimuksella on mahdollisesti saavutettu. Kaikkiaan luvussa pyritään käymään vuoropuhelua aiemmin tutkielmassa esitetyn teoriaosuuden kanssa ja näin liittää tutkimus osaksi laajempaa kokonaisuutta ja yhteiskunnallista keskustelua.

Kun aineiston tiiviin tarkastelun jälkeen palataan siihen kysymykseen, joka kohderyhmälle alun alkaen on esitetty heidän merkittävistä oppimiskokemuksistaan eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa, on oleellista pyrkiä myös ymmärtämään, kuinka oppiminen kytkeytyy aineiston kertomusten sisältöihin. Kuten ajatus uudistavasta oppimisesta perustuu yksilön antamiin merkityksiin itsestään ja elämästään (Illeris 2014 a, 6), myös tutkimusaineistona toimivissa kertomuksissa kohderyhmä on jakanut niitä merkityksistä tehtyjä tulkintojaan, joita he ovat elämänvaiheestaan tuottaneet. Uudistavan oppimisen jatkuva oppimisprosessi käy kuitenkin parhaiten ilmi siinä millä tavoin yksilön on täytynyt muuttaa toimintatapojaan ja tekemiään valintoja uusien tulkintojensa valossa (Mezirow 1996 b, 17).

Tutkimusaineistossa konkreettisimmillaan uudistavan oppimisen kaltainen prosessi onkin läsnä kertojien ajankäyttöön liittyviä valintoja ja arjen toimintaa kuvaavissa ilmaisuissa. Myös Jarvis (2001, 62–66) on tuonut esiin kuinka ajankäyttö on totuttu usein määrittelemään työajan perusteella, jolloin uuden arkirytmien oppiminen on yksi eläkkeelle siirtymisen oleellisista haasteista ja muutoksista. Tutkitusta aineistosta kävi hyvin ilmi, kuinka työelämästä pois jääminen mahdollistaa ajankäytön uudelleen priorisoinnin ja osassa kertomuksista vastaavaan pohdintaan liitettiin jopa kokonaisvaltaisempi elämänarvojen uudelleen tarkastelu. Erityisesti ne merkitykset, jotka kertojat olivat aiemmin antaneet työlle, tulivat väistämättäkin eläkkeellä murrokseen ja osa asetti vanhat asenteensa kertomuksessaan jopa kyseenalaiseksi.

Kuten esimerkiksi Hoikkala (2008, 87–88) on todennut, työ ja työnteko ovat muodostuneet suurille ikäluokille niin sanotuksi ihmisenä olemisen mitaksi. Vaikka tämän tutkimuksen kertojien ei katsota kuuluvan tarkkaan linjaukseen suurista ikäluokista, on heis-

tä suurin osa kuitenkin syntynyt alle viiden vuoden sisällä kyseisestä ikäkohortista. Näin ollen voidaan tulkita, että Hoikkalan aikalaiskuvaus ainakin osittain antaa kuvaa siitä samasta yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä, jossa myös tämän tutkimuksen kohderyhmän elämä ja erityisesti työelämä ovat kulkeneet. Työn nostaminen eräänlaiselle jalustalle onkin havaittavissa myös tämän tutkimuksen aineistossa, mutta lisäksi osassa kertomuksista on kuvattu myös merkittävä muutos tässä työlle uhrautuvassa ajattelumallissa. Omaa vuosikymmenien omistautumista työlle voidaan tarkastella nyt eläkkeellä uudesta perspektiivistä sen laajemmassa elämäkerrallisessa viitekehyksessä ja oman identiteetin kehityksessä. Tämä tukee myös Jarvisin (2001, 62–66) tulkintaa siitä kuinka eläkkeelle siirtyminen voi haastaa yksilön käsittelemään ja kehittämään omaa identiteettiään uudelleen, jos ammatti tai asema työyhteisössä ovat ennen määritelleet vahvasti yksilön minäkäsitystä.

Myös kohderyhmän viittaukset merkittäviin oppimiskokemuksiinsa käytännön tietojen ja taitojen karttumisen osalta yhdistettiin joissakin kertomuksissa osaksi uudenlaisen roolin ja identiteetin omaksumista. Joillekin kertojille oli tärkeää, kuinka oma osaaminen oli nyt eläkkeellä mahdollista liittää muuhunkin kuin vain työelämään ja sen vaatimiin taitoihin. Myös Jarvis (2001, 62–66) on pohtinut samankaltaista ilmiötä, jossa yksilön omanarvontunto on voinut kytkeytyä työelämässä ainoastaan esimerkiksi työtehtävien taitavaan suorittamiseen, jolloin eläkkeelle siirtyminen haastaa yksilön rakentamaan minäkäsitystään ja omanarvontuntoaan uudelleen. Tämän tutkimuksen aineistossa muun muassa osallistuminen erilaiseen harrastus- ja yhdistystoimintaan antoivat alustan vastaajille toteuttaa uutta rooliaan ja osaamistaan työelämän ulkopuolisissa ympäristöissä. Kertomuksista välittyi viesti myös halusta tuntea itsensä tärkeäksi ja kuinka esimerkiksi muiden auttaminen on muodostunut oleelliseksi osaksi eläkkeellä olemisen arkea. Myös Haarni (2010) on tutkimuksessaan todennut auttamisen halun esiintyvän aktiivisten eläkeläisten kuvauksissa arjestaan.

Kaikkiaan oppimista kuvataan kertomuksissa hyvin luontevana osana arjen toimintaa, jota voidaan kuvata esimerkiksi Kauppilan (2006, 42–43) määrittelemän arkipäivän oppimisen käsitteellä. Puolestaan niin sanottu informaali eli tavoitteellinen oppiminen muualla kuin virallisen koulutuksen piirissä toteutuu kertomuksissa jo edellä mainittujen harrastusten ja yhdistystoiminnan myötä. Perinteinen formaali oppiminen sen sijaan mainitaan aineistossa vain muutaman kerran jääden selkeästi arkioppimista vähemmälle huomiolle. Tätä oppimisen monimuotoista ilmenemistä tukeekin käsitys niin sanotusta

elämänlaajuisesta oppimisesta, jolla halutaan korostaa oppimista sen laajassa merkityksessään (Kauppila 2006, 42–43).

Tutkimusaineistosta poimittujen teemojen voidaankin nähdä muodostavan yhdessä kokonaisuuden, joka on osaltaan mahdollistanut kohderyhmän elämänlaajuisen oppimisen toteutumista eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa. Kertomusten yläkäsitteiksi muodostuneet *omanarvontunto*, *aika* ja *ympäristö* voidaan tulkita oppimisprosesseihin vaikuttavina tekijöinä, jotka rakentavat pohjaa kertomuksissa kuvattujen merkittävien oppimiskokemusten syntymiselle. Toisaalta tutkimusaineisto ja sen tulokset eivät kuitenkaan anna suoraa vastausta siihen, olisivatko nämä samaiset tekijät toimineet myös toisinaan oppimista rajoittavina syinä. Lähes poikkeuksetta tutkimukseen osallistuneiden vastaajien kertomuksissa eläkkeelle siirtyminen kuvattiin erityisesti sen tuomien mahdollisuuksien kautta ja kaikki vastaajat kuvasivat itsensä jollakin tavoin aktiivisiksi toimijoiksi. Tutkimukseen vastanneen ryhmän tämänkaltaisesta homogeenisyyden vuoksi ei tässä yhteydessä ole mahdollista toteuttaa erilaisten tyyppien laadullista vertailua, joka osoittaisi meille myös ilmiön kääntöpuolen. Vaikkakin tämä tutkimusryhmä antaa kuvaa enemmän tai vähemmän aktiivisesta toimijajoukosta, on silti erityisen tärkeää muistaa myös ne syrjäytymisvaarassa olevat ryhmät ja yksilöt, joiden ääni on usein vaikea saada kuuluville.

Tähän tutkimukseen osallistuneet kertojat tuottivatkin eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheesta sävyltään pääosin myönteistä kuvaa. Jos ongelmia tai huolen aiheita oli ilmennyt, ne voitettiin ja lähitulevaisuuteen suhtauduttiin melko myönteisesti. Tämän voidaan todeta mukailevan niin sanotun *sankaritarinan* mukaista juonityyppiä, jossa sankari kukistaa onnellisen elämän uhkatekijät (Hänninen 2015, 176). Kertomuksista välittyvä positiivinen vire ja toiminnallisuuteen suuntautuva luonne tukevat käsityksiä myös niin elämänlaajuisen oppimisen, kolmannen iän kuin voimavarakeskeisyyden teoriataustasta. Kolmannen iän elämänvaiheeseen liitetyt mahdollisuudet, kuten aktiivisuus ja toiminnallisuus ovat vahvasti läsnä kertojien käyttämässä kielessä. Aktiivisuus ja toiminnallisuus toteutuvat kuitenkin yksilöllisten voimavarojen ja sen hetkisen terveydentilan ehdoilla. Myös tutkimuskirjallisuudessa on korostettu kolmannen iän niin sanottua subjektiivista luonnetta, jonka sanotaan olevan riippuvainen yksilön terveydestä, sosioekonomisesta taustasta sekä muista resursseista (Hakonen 2008, 153–159; Karisto 2004, 91; Rubinstein 2002, 29–31). Tässä tutkimuksessa edellä mainituista voimavaroista korostuivat erityisesti terveyteen liittyvät tekijät. Aktiivisuuden laadusta ja luonteesta riippu-

matta voidaan aineistosta silti yhteisesti kiteyttää, että eläkkeelle siirtymisen kerrotaan tarjoavan mahdollisuuksia kiinnostua, kokeilla ja oppia sellaisia asioita, jotka työelämän aikana ovat jääneet muun muassa ajanpuutteen vuoksi syrjään.

Toimintaan ja osallisuuteen liitetään kertomuksissa vahvasti kokemus omaehtoisuudesta, joka näyttäytyy eläkeläisten mahdollisuutena valita itse kuinka aikansa käyttää. Myös Lasletin (1989) määritelmän mukaan kolmannen iän käsitteeseen koetaan liittyvän omalle hyvinvoinnille omistautuminen, aktiivisuus ja toiminnallisuus, jotka työelämän vastuiden ja velvollisuuksien taakse jääminen uudella tavalla mahdollistavat (Hakonen 2008, 153–159; Karisto 2004, 91; Rubinstein 2002, 29–31). Tämän tutkimuksen tulokset tarjoavatkin kolmannen iän keskiöön erityisesti *omaehtoisuuden* käsitettä. Kuten esimerkiksi Haarni (2010, 30–33) on tutkimuksessaan kyseenalaistanut yhteiskunnan tavan vaatia ikääntyneiltä niin sanottua suorituskeskeistä aktiivisuutta, myös omaehtoisuuden käsitteellä voidaan jollakin tasolla pyrkiä erottautumaan tästä ulkoisten odotusten asettamasta kuormituksesta. Tutkimusaineistossa omaehtoisuus ilmenikin hyvin luonnollisena osana eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta. Omaehtoisuuden voisi kuvaila kyseisen elämänvaiheen yhtenä erityispiirteenä, joka korostaa yksilön mahdollisuutta tehdä niin pieniä kuin suuria valintoja elämässään. Tämä ajatusmalli tukee myös kolmannen iän voimavarakeskeisyyden näkökulmaa, jolla halutaan korostaa ikääntyneiden myönteistä toimijuutta ja voimaantumista ongelmakeskeisyyden sijaan.

Tutkimustuloksissa mielenkiintoista on se kuinka *omaehtoisuuden* käsitteellä voitiin katsoa olevan yhteys kaikkiin aineistosta muodostettuihin yläluokkiin eli *omanarvontuntoon*, *ympäristöön* ja *aikaan*. Näistä luontevin linkki lienee olevan siinä kuinka omaehtoisuus voidaan nähdä omanarvontuntoon vaikuttavana tekijänä, kun yksilön on mahdollista tehdä autonomisesti omia valintojaan. Ympäristö on puolestaan liitetty aineistossa erityisesti sosiaaliseen ympäristöön, jossa omaehtoisuus näkyy niissä vuorovaikutussuhteissa, joihin yksilö haluaa uudessa elämänvaiheessaan panostaa ja olla entistä enemmän läsnä. Lisäksi ympäristön muut tekijät voidaan tulkita joko omaehtoisuutta tukevin tai rajoittavina, kuten esimerkiksi aineistossa esiintyneet taloudelliset kysymykset. Hakonen on erottanut artikkelissaan tämän voimavarojen ympäristöllisen luonteen sen pääomaluonteesta, jota hän kutsuu niin sanottujen kollektiivisten voimavarojen käsitteellä (Hakonen 2008 b, 122–146).

Myös aika esiintyy kertomuksissa erityisesti eläkeiän omaehtoisuuden mahdollistavana seikkana, joka toteutuu uudenlaisena ajanhallintana ja siihen liittyvinä valintoina, joita työelämän velvollisuudet eivät enää rajoita. Ajalla voidaan katsoa olevan muutenkin erityinen asema tutkimusaineistossa. Kuten Hyvärinen (2006, 1–4) on todennut, kertomuksilla on merkittävä rooli menneisyyden ja ajallisuuden ymmärtämisessä, joka käy hyvin ilmi myös kohderyhmän tavassa tarkastella nykyhetkeä, menneisyyttä ja tulevaisuutta rinnakkain. Ajan käsite onkin oleellinen osa elämänkulkua ja sen kronologista, biologista, sosiaalista ja historiallista jäsentämistä (Antikainen ja Komonen 2003, 86–89). Myös elämäнкаariajattelun mukaan on oleellista nähdä ihmisen kehitys kokonaisuutena toisistaan erillisten elämävaiheiden sijaan (Dunderfelt 2011, 13). Tutkimuksen kohderyhmän voidaan sanoa tuottaneen kertomuksillaan kuvaa eläkkeelle siirtymisestä suhteessa niin menneisyyteen, nykyhetkeen kuin tulevaisuuteen. Osa kertomuksista luo jopa linkin useamman eri sukupolven välille, jonka avulla yksilön oma elämäkerta heijastuu laajempaan historialliseen jatkumoon.

Kokonaisuudessaan tutkimustulosten voidaan sanoa löytävän vankkaa heijastuspintaa aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta ja valitut teoriat antavat tukensa ymmärryksen syventämiselle ja luovat aineistosta tehdyn tulkinnan pohjan. Tutkimustulokset ovatkin pääosin samassa linjassa aiemmin tehtyjen tutkimusten kanssa, mutta lisäksi tutkimuksella on tuotettu kuvaa ainutlaatuisista ja yksilöllisistä kokemuksista, jonka kohderyhmän kertomukset mahdollistavat. Laaditut kertomukset ja näin ollen myös tutkimustulokset kertovat tarinaa siinä ajassa ja ympäristössä, jossa se on tuotettu ja näin ollen esitetyillä tuloksilla ei pyritä yleistettäviin johtopäätöksiin vaan ilmiön ymmärtämiseen kohderyhmän subjektiivisten kokemusten valossa. Siitä huolimatta aineistosta löydettyjen teemojen ja niistä johdettujen yläluokkien voidaan katsoa antavan uutta näkökulmaa ja mahdollisuuksia ymmärtää kuinka elämänlaajuisen oppimisen koetaan toteutuvan eläkkeelle siirtymisen elämävaiheessa.

8 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Niin tutkimuksen toteutusta kuin sen tuloksiakin tulee tarkastella sekä luotettavuuden, että eettisyyden kannalta. On syytä pysähtyä pohtimaan niitä tekijöitä, jotka ovat voineet vaikuttaa tutkimustuloksiin ja ottaa kantaa siihen mikä takaa tutkimuksen eettisyyden. Niin tutkimuksen eettisyyttä kuin luotettavuuttakin on pyritty lisäämään tutkimusprosessin mahdollisimman avoimella raportoinnilla. Oman kriittisen tarkastelun lisäksi avoin raportointi mahdollistaa myös ulkopuolisen lukijan arvioinnin tutkimuksen toteutuksen kulusta.

Tutkimuksen luotettavuuden osalta on syytä ottaa huomioon muun muassa kerronnallisen tutkimuksen tulkinnallinen ja konstruktivistinen rakenne. Tulkinnallinen näkökulma ihmisten muodostamasta sosiaalisesta todellisuudesta hyväksyy sen, ettei tutkija koskaan ole tästä todellisuudesta erillinen olento. Heikkinen, Huttunen ja Syrjälä (2007) ovat esittäneet narratiivisen tutkimuksen validiointiperiaatteiksi sen historiallisen jatkuvuuden, refleksiivisyyden, dialektisuuden, toimivuuden ja havahduttavuuden periaatteet. (Heikkinen 2015, 163–164.)

Historiallisen jatkuvuuden periaatteella viitataan kertomuksen ajallisiin ja paikallisiin yhteyksiin (Heikkinen 2015, 165). Tässä tutkimuksessa kertomusten kerääminen sähköpostin välityksellä mahdollisti sen että kohderyhmä sai tuottaa tekstin parhaaksi katsomassaan ajassa ja paikassa. Toisaalta tämän vuoksi ei myöskään voida olla varmoja niistä tekijöistä, jotka ovat mahdollisesti häirinneet tai muuten vaikuttaneet kirjoitusprosessiin. Ajallisista ja paikallisista yhteyksistä tiedetään lähinnä vain vastaajan eläkkeelle siirtymisen ajankohta ja muu tiedon saanti on jäänyt kertomuksissa ilmaistujen viittausten varaan. Jälkikäteen voidaan pohtia sitä, onko tällä tutkimusasettelulla jätetty liikaa vastuuta vastaajille itselleen, mutta toisaalta näin on mahdollistettu se, ettei vastauksiin ole tutkijan taholta juurikaan vaikutettu ja osallistumiskynnys on haluttu pitää mahdollisimman pienenä.

Refleksiivisyyden periaatteella puolestaan kannustetaan tutkijaa tarkastelemaan omia ymmärtämysyhteyksiään tutkittavan ilmiön ympärillä (Heikkinen 2015, 165). Onkin syytä pohtia millä tavoin tutkimusasetelman lähtökohdat eli kiinnostus ja motiivi tutkia eläkkeelle siirtymisen elämänvaihetta omien vanhempien eläköitymisen myötä, on mahdollisesti vaikuttanut ilmiön ymmärtämiseen. Omien läheisten havainnointia ei voi-

da pitää tutkimusaineiston osana, mutta se on kiistämättä toiminut kannusteena lähteä etsimään oppimisen ja eläkkeelle siirtymisen yhdistäviä tekijöitä ja ilmiöitä niiden ympärillä. Nämä arkielämän empiiriset havainnot on kuitenkin pyritty pitämään erillään varsinaisesta tutkimusaineiston analyysistä ja tehdyille tulkinnoille on haettu ennen kaikkea teoreettista ja tieteellistä tukea ja kestäviä perusteita.

Dialektisuuden periaatteella tarkoitetaan tutkimuksesta tehdyn tulkinnan olevan tutkitavan kohteen ja muun maailman vuorovaikutuksessa tapahtuva dialoginen ja dialektinen prosessi. Oleellista on ymmärtää kuinka ”totuus” rakentuu sen yhteisessä konstruoinnissa, jolloin myös tutkimuksen moniäänisyys tulee ottaa huomioon. (Heikkinen 2015, 165.) Tässä tutkimuksessa niin sanotun ”totuuden” luomiseen on osallistunut ensinnäkin sen kohderyhmä kertomuksineen, käytetty tutkimuskirjallisuus ja tutkija itse. Lisäksi tutkimuksen toteutuksesta on käyty joitakin keskusteluja tutkielman ohjaajan ja ohjausryhmän muiden opiskelijoiden kanssa. Näin ollen tutkimusta ei voida pitää yksin tutkijan tai sen kohderyhmän tulkintana todellisuudesta. Kohderyhmän ääni on kuitenkin jollakin tavalla haluttu säilyttää tutkimuksen raportoinnissa ja siksi on käytetty myös suoria lainauksia aineistosta.

Toimivuuden periaatteella sen sijaan odotetaan hyvän tutkimuksen tuottavan jotakin hyödyllistä ja käyttökelpoista (Heikkinen 2015, 165). Tällä tutkimuksella tuotettu tieto pääosin kiteytyy tutkimustulosten yhteydessä esitettyyn kuvioon, jolla havainnollistetaan aineistossa ilmenneitä teemoja ja niiden keskinäistä dynamiikkaa. Vaikka näiden teemojen ei voida sanoa olevan yleistettävissä kaikkien eläkeläisten oppimiskokemuksiin, voidaan tällä teemojen kategorisoinnilla kuitenkin lisätä ilmiön laadullista ymmärrystä. Tutkimuksen ei ole edes oletettu avaavan eläkkeelle siirtymisen oppimistekijöitä tyhjentävästi, vaan tutkimus toimii yhtenä kannanottona julkiseen keskusteluun, jonka tulisi olla luonteeltaan jatkuvaa ja moniäänistä.

Havahduttavuuden periaate on liitetty Heideggerin ideaan, jossa tutkimus parhaimmillaan herättää lukijan näkemään maailmaa uudella tavalla eli havahduttaa jollakin tavalla. Tätä niin sanottua uuden horisontin avautumisen kokemusta kutsutaan myös hermeneuttiseksi totuudeksi. Tämä voidaan saavuttaa oivaltavan tutkimusasetelman ja onnistuneen raportoinnin avulla. (Heikkinen 2015, 165.) Tutkimuksen niin sanottu havahduttavuuden arviointi jää lopulta lukijan kokemuksen varaan. Raportoinnilla on kuitenkin

kin pyritty eheään kokonaisuuteen, josta lukijan on mahdollista saada heijastuspintaa myös omalle ajattelulleen.

Jo tutkimuksen teon alkuvaiheista lähtien on pyritty tiedostamaan myös niitä mahdollisia eettisiä ongelmakohtia, jotka voivat horjuttaa sen laadukasta toteutumista. Apuna on käytetty myös kirjallisuutta, jolla on ollut mahdollista laajentaa omia näkökulmia ja olettamuksia tutkimuksen eettisesti kestävän toteutuksen kriteereistä. Esimerkiksi Huotelin (1996, 16–18) on määritellyt elämäkertatutkimuksen eettisiksi ongelmiksi seuraavat kysymykset: kuka kenestäkin puhuu ja millä valtuuksin, kenen kertomus on ja kenellä on siihen määräysvalta, kuka on kirjoittaja ja mihin kertomuksia käytetään, mikä on tutkijan vastuu, kenen ääni on etusijalla ja kuka valitsee jaettavat kertomukset ja kuka tutkimuksesta hyötyy? Seuraavassa tutkimuksen toteutuksen eettisyyttä tarkastellaan osin näiden Huotelin esittämien kysymysten valossa.

Tutkimuksen kohderyhmän valikoituminen haluttiin pitää vastaajien vapaaehtoisuuteen perustuvana ja tutkijan vaikutus vastauksiin mahdollisimman minimoituna. Vastausten kerääminen sähköpostitse lisäkin tutkijan objektiivisuutta, mutta toisaalta etäisyys myös teki kohderyhmän motivoinnin ja sitouttamisen tutkimukseen odotettua vaikeammaksi. Näin ollen tarkasteltavia kertomuksia ei voitu valikoida vaan tutkimusaineistoksi hyödynnettiin kaikki saadut vastaukset. Toisaalta kertomusten laajuuden vaihtelun vuoksi joidenkin vastaajien ääni mahdollisesti painottui analyysin teossa muita enemmän, mutta tämä pyrittiin myös tiedostamaan ja toisaalta huomioimaan teemojen mahdollinen toistuvuus saman kertomuksen sisällä.

Aineistona toimivien kertomusten katsotaan olleen kunkin vastaajan subjektiivinen kuvaus omista merkittävistä oppimiskokemuksistaan eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa. Vastaajat ovat saaneet itse määritellä kertomustensa sisällön ja tyylin oman harkintansa mukaan. Ihmisen psyykkiset ominaisuudet ovat osittain kuitenkin myös piilotaivuisia, joka tekee yksilön oman elämänkaaren ja ikävaiheiden tarkastelusta usein haastavaa (Turunen 2005, 11–17). Näin ollen kertomuksia ei voida pitää yksiselitteisinä totuuksina yksilön kokemuksista, vaan yksilön subjektiivisena näkemyksenä niistä, myös niissä rajoissa kuinka avoimesti kukin on halunnut kokemuksistaan kertoa.

Toteutetun kategorisen analyysin myötä näistä yksilöllisistä kertomuksista muodostettiin uusi kokonaisuus. Tämän kokonaisuuden voidaan sanoa olevan tutkijan muodostama tulkinta koko kohderyhmän kertomuksista. Analyysin myötä toteutetut johtopäätök-

set ja tulkinnat eivät välttämättä siis ole palautettavissa enää yksittäisten vastaajien kertomuksiin vaan niiden muodostamaan laajempaan kokonaiskuvaan ilmiöstä ja elämänvaiheen oppimiskokemuksista.

Tutkijan yhdeksi oleelliseksi vastuuksi tutkimuksessa muodostui se ettei tutkimukseen osallistuneet henkilöt ole tunnistettavissa laaditusta raportista. Näin ollen aineistosta ja siihen tehdyistä viittauksista on poistettu sellaiset tarkat ilmaisut, joista kertojat olisi mahdollista jälkikäteen tunnistaa. Lisäksi kohderyhmälle jo ennalta annettiin lupaus siitä, ettei kertomuksia tulla hyödyntämään muuhun kuin kyseisen tutkimuksen tekoon. Myös aineiston säilyttämisessä on otettu huomioon luotettavat käytännöt.

Huotelin kysyy vielä kenen tutkimuksesta katsotaan hyötyvän? Tämä kysymys herättää tarkastelemaan niitä tutkimuksen toteutuksen motiiveja, jotka löytyvät sen taustalta. Ensinnäkin tutkimuksella on haluttu nostaa tarkastelun keskiöön yhteiskunnan ikääntyminen erityisesti yksilön kokemusten näkökulmasta. Tutkimuksella onkin tahdottu edistää myönteistä suhtautumista ikääntymiseen ja elämänlaajuisen oppimisen mahdollisuuksien tiedostamista eläkkeelle siirryttäessä. Tällä halutaan rohkaista eläkkeelle siirtyviä asennoitumaan elämänvaiheeseen myönteisesti, mutta toisaalta myös kannustaa yhteiskunnallisia toimijoita tukemaan tämän elämän käännekohdan sujuvaa toteutumista.

Lisäksi tutkimuksen teko on ollut suuresti osa myös henkilökohtaista oppimisprosessia ja ammatillista kasvua. Tutkimuksen toteuttaminen on vaatinut muun muassa pitkäjänteisyyttä, oman toiminnan kriittistä reflektointia sekä kykyä soveltaa teoreettista tietoa käytäntöön. Oppimisprosessina tutkimuksen teko on mahdollistanut avoimen ja ennakkoluulottoman tavan suhtautua sen toteutukseen. Toisaalta henkilökohtaiset valmiudet tutkimuksen tekemiseen ovat voineet ilmetä myös prosessin epävarmuutena ja jonkinlaisena hapuiluna esimerkiksi aineiston keräämisen suhteen, mutta tämä on myös mahdollistanut uuden oppimisen ja jonkinlaisen henkilökohtaisen kasvutarinan tutkimuksen teon ohella.

9 JATKOTUTKIMUSTEN IDEOINTI

Tällä tutkimuksella on haluttu ottaa osaa aikuiskasvatustieteelliseen tutkimusperinteesseen pyrkimällä kuvaamaan ja ymmärtämään oppimiskokemuksia eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa. Saatujen tutkimustulosten lisäksi tutkimuksen teko tuotti muutamia jatkotutkimusehdotuksia, joilla ilmiön ymmärtämistä ja tarkastelua olisi mahdollista yhä laajentaa ja syventää. Seuraavassa nämä muutamat jatkotutkimusideat esitellään lyhyesti ja arvioidaan karkeasti niiden mahdollista lisäarvoa tutkimuskentälle.

Tässä tutkimuksessa on pohdittu muun muassa niin sanottua aktiivisen ikääntymisen politiikkaa ja niitä kysymyksiä missä määrin aktiivisuutta voidaan tai edes halutaan pitää hyvää ikääntymistä määrittävänä tekijänä. Kuten tutkimustuloksista käy ilmi, tämän tutkimuksen kohderyhmäksi on sattumalta valikoitunut joukko tavalla tai toisella aktiivisia eläkeläisiä. Tutkimustuloksista ei kuitenkaan voida sanoa suoraan selviävän se, mikä kertojia on alun perin motivoinut aktiivisen elämäntyylin ylläpitämiseen. Vaikka kertomuksissa tuotetaan selkeää kuvaa toimijuuden omaehtoisuudesta, voidaan kuitenkin laajemmassa mittakaavassa kyseenalaistaa mistä omaehtoiseksi koettu innostus aktiivisuuteen on alun perin lähtöisin. Jatkotutkimusehdotukseksi esitetäänkin sen tarkastelua, millaiset vaikutukset yhteiskunnallisella ilmapiirillä ja sosialisatiolla on mahdollisesti ikääntyneiden aktiivisuuteen ja kuinka se koetaan. Tällä tutkimuskysymyksellä olisi mahdollista etsiä vastauksia siihen, mitkä ovat ikääntyneiden omat kokemukset niin sanotusta aktiivisen ikääntymisen politiikasta ja mihin suuntaan sitä tulisi jatkossa viedä.

Tähän toteutettuun tutkimukseen osallistuessaan kertojat ovat jakaneet arkensa sisältöjä ja samalla kuvanneet ajatuksiaan itsestä toimijana ja oppijana uudessa elämänvaiheessaan. Kirjoittaessaan kertojien onkin ollut mahdollista samalla rakentaa käsitystä itsestään ja omasta identiteetistään nykyisessä eläkeläisen roolissa. Kertomukset voivat toimia siis myös kirjoittajan itsen ja hänen oman oppimisensa reflektoinnin välineenä. Tällainen prosessi on kuitenkin luonteeltaan muuttuvaa ja jatkuvaa, jonka vuoksi kertomusten tuottaminen on monellakin tapaa aikaan ja paikkaan sidottu ainutkertainen hetki. Oppimisen ja uusien kokemusten myötä kirjoittajien subjektiivinen kokemus elämäntilanteestaan voikin muuttua ja kehittyä. Näin ollen olisikin erittäin rikastuttavaa toistaa myös nyt toteutettu tutkimus myöhemmin saman kohderyhmän kanssa ja mahdollisesti

havaita millaisia oppimisprosesseja ensimmäisen kertomuksen tuottaminen on voinut saada heissä aikaan. Tutkimuksen uusiminen myös mahdollistaisi nyt saatujen tutkimustulosten uudelleen tarkastelun ja vertailun.

Kuten jo aiemmin on todettu, olisi ensiarvoisen tärkeää lisäksi löytää jatkossa myös niitä keinoja, joilla mahdollisessa syrjäytymisvaarassa olevat ikääntyneet voitaisiin tavoittaa ja näin saada myös heidän äänensä kuuluviin. Tulevien tutkimusten kohdentaminen erityisesti niihin eläkeläisiin, joille aktiivinen elämäntyyli ei syystä tai toisesta ole saatavilla, voisi syventää ilmiön ymmärtämistä oleellisella tavalla. Haasteeksi kuitenkin jää löytää ne kanavat, joilla mahdollinen kohderyhmä olisi tavoitettavissa ja ennen kaikkea motivoitavissa mukaan mahdollisen tutkimuksen toteutukseen.

LÄHTEET

Aittola, T. 1998. Aikuisten oppiminen arkielämän ympäristöissä. Teoksessa P. Sallila & T. Vahvera (toim.) *Arkipäivän oppiminen*. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 59–89.

Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. 2013. *Doing Narrative Research*. Los Angeles: SAGE.

Antikainen, A. 1996. Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 251–296.

Antikainen, A. 1998. *Kasvatus, elämäntulkinta ja yhteiskunta*. Porvoo: WSOY.

Antikainen, A. & Komonen, K. 2003. Elämäkerta ja elämäntulkinta kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen sosiologiassa. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura. 84–121.

Colby, A. 1998. Foreword: Crafting Life Course Studies. Teoksessa J. Z. Giele & G. H. Elder Jr. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications. 8–12.

Dominicé, P. F. 1996. Koulutuselämäkertojen laatiminen ryhmäreflektion välineenä. Teoksessa J. Mezirow (toim.) *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Suom. L. Lehto. Helsinki: Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. 214–232.

Dunderfelt, T. 2011. *Elämänkaaripsykologia*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Eläketurvakeskus: Tilastotietokanta. 2016. *Eläkkeellesiirtymisikä työeläkejärjestelmässä*. Haettu 12.9.2016 sivustolta: <http://tilastot.etk.fi/Dialog/SaveShow.asp>.

Erikson, E. H. 1980. *Identity and the Life Cycle*. Lontoo, New York: W. W. Norton & Company.

Eteläpelto, A. 2007. Työidentiteetti ja subjektiivisuus rakenteiden ja toimijuuden ristiaallokossa. Teoksessa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy. 90–142.

Euroopan komissio. 2010. Komission tiedonanto. Eurooppa 2020. *Älykkään, kestävän ja osallistavan kasvun strategia*. Haettu 15.9.2016 sivustolta http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_FI_ACT_part1_v1.pdf.

Haarni, I. 2010. *Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hakonen, S. 2008 a. Kolmasikä voimaantumisen aikana. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.) *Kuluerästä voimavaraksi*. Jyväskylä: PS-kustannus. 153–159.

Hakonen, S. 2008 b. Ikääntyvien voimavarat. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.) *Kuluerästä voimavaraksi*. Jyväskylä: PS-kustannus. 121–152.

Heikkinen, E., Kauppinen, M., Salo, P. L. & Suutama, T. 2006. Yhteenveto/Summary. Teoksessa E. Heikkinen, M. Kauppinen, P. L. Salo & T. Suutama (toim.) *Ovatko 65–69-vuotiaat aikaisempaa toimintakykyisempiä, terveempiä ja aktiivisempia?* Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 83. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 207–219.

Heikkinen, H. 2007. Narratiivinen tutkimus. Todellisuus kertomuksena. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 142–158.

Heikkinen, H. 2015. Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 149–167.

Heikkinen, E. & Marin, M. 2002. *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, T. 2008. Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa S. Purhonen, T. Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 68–88.

Huotelin, H. 1996. Menetelmällisiä lähtökohtia elämäkertatutkimukseen. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 13–42.

Hyvärinen, M. 2006. *Kertomuksen tutkimus*. Haettu 22.10.2016 sivustolta <http://www.uta.fi/yky/yhteystiedot/henkilokunta/mattikhyvarinen/index/Kerronnallinen%20tutkimus.pdf>.

Hänninen, V. 2015. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 168–184.

Illeris, K. 2014 a. *Transformative learning and identity*. Lontoo, New York: Routledge.

Illeris, K. 2014 b. *The Three Dimensions of Learning*. 2. edition. Kööpenhamina: Roskilde University Press.

Jarvis, P. 2001. *Learning in Later Life*. Lontoo: Kogan Page.

Jarvis, P. 2009. Learning to be a person in society: learning to be me. Teoksessa K. Illeris (toim.) *Contemporary Theories of Learning*. Lontoo & New York: Routledge. 21–34.

Julkunen, R. 2008 a. Ikä ideana ja tutkimuskohteena. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.) *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 15–30.

Julkunen, R. 2008 b. Ihmisen mittainen työ. Teoksessa A. Suomi & S. Hakonen (toim.) *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 55–82.

Kaasila, R. 2008. Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 41–67.

Kankaanpää, K. 2016. *Elätkö vai oletko?* –blogikirjoitus. Tampereen kaupunki. Haettu 15.10.2016 sivustolta <http://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/blogit/8LGpQwYTD.html>.

Kannisto, J., Nyman, H. & Palomäki, L. M. 2013. Naisten ja miesten eläkkeelle siirtyminen ja keskieläkkeet. Teoksessa M. Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus. 219–228.

Karisto, A. 2004. *Kolmas ikä. Uusi näkökulma väestön vanhenemiseen*. Tulevaisuusse-lonteon liiteraportti 5. Haettu 19.10.2016 sivustolta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4042/kolmas_ika_uusi_nakokulma2004.pdf?sequence=1.

Kauppila, J. 2006. Elinikäinen oppiminen suomalaisessa oppimisyhteiskunnassa. Teok-sessa J. Suoranta, J. Kauppila & H. Rekola (toim.) *Aikuiskasvatuksen risteysasemalla*. Joensuun yliopisto. 35–65.

Leinonen, M. 2003. Elämänlaajuinen oppiminen ja eurooppalaisen kasvatuksen perinne. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura. 17–48.

Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R. & Zilber, T. 1998. *Narrative research. Reading ana-lysis and interpretation*. Thousand Oaks: Sage.

Marin, M. 2008. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino. 17–48.

Mezirow, J. 1996 a. Esipuhe. Teoksessa J. Mezirow (toim.) *Uudistava oppiminen. Kriit-tinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Suom. L. Lehto. Helsinki: Helsingin yliopisto. Lah-den tutkimus- ja koulutuskeskus. 5–13.

Mezirow, J. 1996 b. Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. Teoksessa J. Mezirow (toim.) *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Suom. L. Lehto. Helsinki: Helsingin yliopisto. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. 17–38.

- Phoenix, A. 2013. Analysing Narrative Contexts. Teoksessa. M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. Second edition. Los Angeles: SAGE. 72–87.
- Purhonen, S., Hoikkala, T., & Roos, J. P. 2008. Suuret ikäluokat ja elämän käännekohdat. Teoksessa S. Purhonen, T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.) *Kenen sukupolveen kuulut?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus. 33–50.
- Rinne, R., Mäkinen, J., Olkinuora, E. & Suikkanen, A. 2006. Linda ja elinikäisen koulutuksen muuttuvat lähtökohdat. Teoksessa J. Mäkinen, E. Olkinuora, R. Rinne & A. Suikkanen (toim.) *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 11–22.
- Rubinstein, R. L. 2002. The Third Age. Teoksessa S. A. Bass & R. S. Weiss (toim.) *Challenges of the Third Age: Meaning and Purpose in Later Life*. New York: Oxford University Press. 29–40.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Haettu 20.9.2016 sivustolta www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_4.html.
- Saarenheimo, M. 2003. Merkityksellinen elämä. Teoksessa M. Marjatta & S. Hakonen (toim.) *Seniори ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus. 44–56.
- Saastamoinen, M. 2006. Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa P. Rautio & M. Saastamoinen (toim.) *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Tampere University Press. 168–178.
- Sallila, P. 2003. Johdannoksi. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura. 7–16.
- Seitsamo, J. 2007. *Retirement Transition and Well-being. A 16-year Longitudinal Study*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Silvennoinen, H. & Tulkki, P. 1998. Elinikäisen oppimisen olennaista etsimään. Teoksessa H. Silvennoinen & P. Tulkki (toim.) *Elinikäinen oppiminen*. Helsinki: Gaudeamus. 9–24.

Syrjälä, L. 2007. Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus. 229–240.

Tilastokeskus. 2016. *Tuorein julkistus: Äidinkielenään kotimaisia kieliä puhuvien määrä väheni toisena vuotena peräkkäin*. Haettu 15.9.2016 sivustolta http://tilastokeskus.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tie_001_fi.html.

Tuomisto, J. 2003. Elinikäisen oppimisen toinen sukupolvi – unohtuiko jotain? Teoksessa P. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura. 49–83.

Turunen, K. E. 2005. *Ikävaiheiden kriisit*. Jyväskylä: Atena kustannus Oy.

Vaara, R. 2000. Työstä luopuminen, ikääntymisen todellisuudet ja oppimisen uudet mahdollisuudet. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Oppiminen ja ikääntyminen*. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 116–141.

Vilkkö, A. 2001. Elämänkulku ja elämänkulkukerronta. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 74–85.

LIITE 1: TEHTÄVÄNANTO KOHDERYHMÄLLE

Arvoisa eläkeläinen,

Kirjoittakaa vapaamuotoinen kertomus siitä, mikä on ollut Teille merkittävä oppimiskokemus eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa? Taustatietoina lisätkää kertomuksenne yhteyteen ikä, sukupuoli, kuinka kauan olette olleet eläkkeellä sekä eläköitymisen ensisijainen syy.

Kertomukset ja muut mahdolliset tiedustelut voi lähettää sähköpostitse osoitteeseen **Yrjola.Hanna.M@student.uta.fi**

Kertomuksia käytetään Tampereen yliopiston Pro gradu –tutkielman tutkimusaineistona. Aineisto käsitellään nimettömänä ja ilman muita sellaisia tietoja, joista kirjoittajan voisi tunnistaa.

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvailla ja ymmärtää oppimiskokemuksia eläkkeelle siirtymisen elämänvaiheessa. Oppimisella tarkoitetaan tässä yhteydessä kokonaisvaltaista henkistä muutosprosessia, jonka keskiössä ovat arkipäivän oppiminen, kasvu ja kehitys.

Lähtekää mukaan jakamaan arvokasta tietoa omasta elämäkokemuksestanne!

Ystävällisin terveisin

Hanna Yrjölä

Yrjola.Hanna.M@student.uta.fi

Tampereen yliopisto

LIITE 2: AINEISTON KATEGORISOINTI:

<p>1. Työuran ansiot (9 kertojaa)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • "ansaittu eläke" • työminä 	<p>A: "Täytyy olla välillä tyytyväinen itseensä ja aikaansaannoksistaan. "Kukapa se kissan hännän nostaa, jos ei kissa itse"."</p> <p>D: "39 vuotta työelämässä eikä ainuttakaan sairaus poissaoloa."</p> <p>G: "Siirryin ansaitulle eläkkeelle 2015 vuoden alusta."</p>
<p>2. Sosiaaliset suhteet (7 kertojaa)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • muutos • vertaisryhmät • omaiset • oma sosiaalinen asema 	<p>A: " Mitä haluan nyt? Haluan elää tässä päivässä ja hetkessä. Lau-masieluisenakin ihminen hakeutuu ihmisen imuun, joka vie toisen ihmisen luo."</p> <p>B: " Eläkkeelle siirtymisen synnyttämä suurin muutos on työn kautta syntyneen sosiaalisen verkoston poisjäänti. Kukaan ei enää soita eikä lähetä sähköpostia."</p> <p>E: "Oltuani nyt vuoden eläkkeellä, huomaan perheen ja ystävien merkityksen. Nyt on aikaa soitella ja mailailla ystävättäriille, tavata heitä ja matkustella."</p> <p>G: "...meitä on viiden samanhenkisen eläkeläisnaisen porukka. Kokoonnumme useita kertoja vuoden aikana kylään toisillemme ja käymme ravintoloissa ruokailemassa useita kertoja vuodessa. Toukokuussa lähdemme yhdessä matkalle."</p>
<p>3. Halu olla avuksi muille (7 kertojaa)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kokea itsensä tarpeelliseksi • vapaaehtoistyö • lastenlasten hoitaminen 	<p>A: "Lapsenvahtina- ja koiravah-tinaolo antavat jatkossa sisältöä elämään ja tarpeelliseksi itsensä tuntemista."</p> <p>D: "...auttaa tuttuja. On kotityöt, pihan hoitoa, kasvihuoneen hoitoa ja polttopuiden tekoa. Appivan-hempien maatilan töiden tekemistä."</p>

		<i>I: "Mutta vapaaehtoistyö --- on jatkunut näihin päiviin saakka."</i>
4. Taloudelliset kysymykset (4 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • varautuminen • edut • asuminen 	<p><i>B: "Olen joutunut jonkin verran sopeuttamaan talouttani muuttuneeseen tilanteeseen. Olen karsinut turhia jäsenyyksiä, mutta toisaalta yhdistysten ja palveluiden tuottajien eläkeläisalennukset ovat olleet myönteinen yllätys. Junamatka Helsinkiin maksaa enää 6,50 euroa aiemman 4-5-kertaisen hinnan sijaan."</i></p> <p><i>H: "Liian vähän puhutaan siitä, kuinka palkka ei ole sama kuin eläke vaan eläke on vain noin puolet palkasta. Tähän moni ei osaa varautua ja talous menee kuralle. Itselleni ei käynyt niin, koska tiesin tarkaan oman eläkkeeni suuruuden."</i></p> <p><i>E: "Olin usein miettinyt millaista olisi toimia yrittäjänä. Taloudellinen riski ei ollut aikoinaan minua, yksinhuoltajaa, innostanut. Eläkkeellä taloudelliset kysymykset eivät vaivaisi, joten perustin oman toiminimen."</i></p>
5. Huolen aiheet (4 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • tuen tarve • pelot 	<p><i>A: "Eläketietojen saatavuuden pirstaleisuus on tosiasia, jossa kaipaa toista ammattiauttajaa tueksi."</i></p> <p><i>B: "Elämän ja kuoleman raja kulki meidän välissämme."</i></p> <p><i>H: "...eläkkeelle siirtymisen vaiheessa työnantajat valmistaisivat henkilökuntaansa eläkkeelle jäämisen eri asioista."</i></p>
6. Käytännön tiedot ja taidot (7 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • kurssit • harrastukset • kulttuuri • kansanopisto • opiskelu • onnistuminen 	<p><i>C: "Lasitöitä olen opiskellut koko eläkkeellä olo aikani. Lasitöissä saa käyttää omaa mielikuvitustaan ja luovuuttaan sekä käden taitoaan."</i></p> <p><i>E: "Jotain ihan muutakin orastaa. Osaisinkohan kirjoittaa muutakin</i></p>

		<p><i>kuin vain ammattitekstiä? Sen tietää vain kokeilemalla.”</i></p> <p><i>F: ”Saatoin myös huomata, miten unohduksiin jääneet kouluvuosina opitut tiedot alkoivat nousta muistin lokeroista ja asiakokonaisuudet hahmottuivat selvemmin kuin nuorena.”</i></p>
7. Itsereflektio (6 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • omat arvot • identiteetti • oppiminen • sopeutuminen uuteen 	<p><i>D: ”On mukava olla eläkkeellä ja olen hyvin sopeutunut...”</i></p> <p><i>E: ”Jos jonkin läksyn olin oppinut, niin sen, että työn ylentäminen ykkössijalle peittää liian paljon muuta mielekästä elämää alleen.”</i></p> <p><i>H: ”Olen aina ollut erittäin aktiivinen ihminen, joten en myöskään eläkkeellä ole jäänyt paikalleni tai kotiin vaan olen monessa mukana.”</i></p>
8. Ajallisuus (5 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • menneisyyden tarkastelu • tulevaisuuden suunnittelu • sukupolvien jatkumo 	<p><i>A: ”Mummin elämä jatkuu minussa, lapsissani ja lapsenlapsissani.”</i></p> <p><i>B: ”Kaikki päiväkirjat ja muistivihot yli 30 vuoden ajalta ovat tallella ja järjestyksessä”</i></p> <p><i>C: ”Usein juolahtaa mieleen soittaa ja kysyä jotain asiaa äidiltä. Ai niin, ei hän enää osaa sanoa. Ne vuodet olivat ja menivät, kun häneltä olisi voinut saada tietoa hänen isovanhempiensa elämästä ja asuinympäristöstä.”</i></p>
9. Vireys (4 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • fyysinen • henkinen • ikä • terveys 	<p><i>B: ”Henkinen vireys on nyt vahvassa nousussa.”</i></p> <p><i>G: ”Olen aina pitänyt ja pyrin pitämään fyysisen ja henkisen vireystasoni hyvänä myös eläkkeellä ollessani, niin kauan kuin se on mahdollista.”</i></p> <p><i>I: ”Kyllä eläkeläiselle on tehtäviä, jos on terveyttä!”</i></p>

10. Omaehtoisuus (7 kertojaa)	<ul style="list-style-type: none"> • ajan käyttö • vapaus	<i>B: "...minulla on mahdollisuus toteuttaa omia unelmiani vapaasti."</i> <i>C: "...työelämässä ollessani ei ollut aikaa..."</i>
----------------------------------	--	---